

Reviews

BOOK

Vad är det som förenar historier om sjungande strejkande skogsarbetare i Østerdalen 1928, 300 000 sjungande estländare 1988 med sjungande sup-portrar på fotbollsmatcher runtom i Norge? Bland annat dessa frågor ställer sig den norske musikforskaren Gjermund Kolltveit i boken "Sang som våpen. Historier om sangens slagkraft" där han exemplifierar sångens samlande och "samfunnsbyggande styrke".

Huvudrubriken med sitt fokus på sång som en form av vapen fick mig först att rynka pannan lite grann eftersom vapen oftast förknippas med försök att skada människor. Men Kolltveit sätter genom underrubriken fokus på sången, det sjungande kollektivets slagkraft och sången som verktyg för förändring. I introduktionen problematiserar han också förträffligt valet av rubrik(er) samtidigt som han också kommer in på situationer där sången som vapen inte bara är en "kuriös språklig metafor" utan bokstavligt talat varit demonstranternas enda vapen i icke-våldsliga kamper mot soldater med skarpladdade gevär (s. 10).

Introduktionen inleds med en personlig skildring om hur den populära sången om John Brown har spridit sig från 1800-talets Amerika till nutid. Boken fokuserar förstås inte enbart på sångers spridning utan hur de har använts och vad de har betytt: "sång som meningsfull aktivitet" (s. 8). Bokens många exempel är resultat av författarens egna val och intressen och de härstammar främst från Europa och Norge. I introduktionen väcks många frågor kring vad sång och sånger kan vara redskap för och vapen emot.

Kolltveit lyfter i slutet av inledningen fram att boken är "ingen avhandling" (s. 15). Detta tolkar jag som att boken är riktad till en bred läsekrets och förklarar också varför den ganska anekdotiska introduktionens många sångkontexter inte knyts till någon specifik teoretisk hemvist eller något uttalat teoribygge. Den röda tråd som styr urvalet är Kolltveits fokus på "deltakande, folkelig synging som har et formål og som skaper fellesskap og samhold" (s. 15). Med folklig sång avses här sång med låg tröskel, sång bland folk i de breda lagren och/eller sjungande folkmassor.

Genom de 11 kapitel som följer på introduktionen ger Kolltveit olika exempel på sångens slagkraft. De nio första beskriver olika sammanhang där sång ingått och tidsmässigt sträcker de sig från heroiska sånger i Rom år 98 till nutid. Kapitlen börjar med att förankra sångaktiviteten i en specifik tid och plats exempelvis "Molde, søndag 27. september 2009", vilket för tankarna till en (musik)etnologisk fältarbetsdagbok. Tidpunkten som markeras är dock bara en startpunkt: efter ett inledande exempel kopplas sångexemplen samman med besläktade sångfenomen.

Sang som våpen. Historier om sangens slagkraft

Gjermund Kolltveit

Fjellstrand: Ford Forlag, 2021

KAJ AHLSEVED

Efter dessa nio "analyskapitel" följer en intervju med tre aktiva och samhälls-engagerade norska musikpersonligheter. Boken avslutas med ett kapitel där Kolltveit knyter samman en del lösa trådar, blickar framåt och frågar sig vad sångens potential är idag och i framtiden.

I det första kapitlet tar Kolltveit sig an improviserad sång och poesi som metod för konfliktlösning och läsaren tas med på en resa in i hip-hop kulturens *rap battles*, inuiternas traditionella sångdueller på Grönland, sångdans på Färöarna för att till slut landa i den norska stevtraditionen. Redan i det första kapitlet visar sig Kolltveits förmåga att dra upp stora bågar mellan olika typer av fenomen i vitt skilda sammanhang. Ibland är det så intressant att man önskar att boken hade haft en tydligare notapparat så att man enklare kunde hitta de många spännande källorna och fördjupande vetenskapliga texterna som ligger till grund.

Det andra kapitlet tar avstamp i Tacitus beskrivning av Germanernas stridsrop från år 98 för att genom visiter till bland annat vikingatidens Stiklestad, bibelns Jeriko, dagens Syrien och Afghanistan till slut landa i ett "försök" (Kolltveits ordval) till en taxonomi av form och funktion relaterat till krigs-sång och kamprop.

Tredje kapitlet "Salmer, sanger och samhold" utgår från hur sånger var en utlösande faktor i två kända norska personers personliga omvändelser, nämligen evangelisten och sångförfattaren Aage Samuelsen och den norske lekmanpredikanten Hans Nielsen Hauge. Båda mötte frälsaren ensamma, den ena tjuvlyssnande till sången från ett bönemöte sommaren 1944, den andra med plogen i hand och en psalm på sin tunga 1796. Exempler fungerar bra som introduktion till den religiösa sångens två olika riktningar: inåt (vertikalt) som speglar relationen mellan gud och individen respektive utåt (horisontalt), det vill säga den mera utåtriktade och gemenskapskapande (församlings)sången. Psalmer, gregoriansk sång, reformationens kamp-psalm "Vår gud är oss en väldig borg", väckelserörelsesång, varvas med intressanta norska exempel som kanske inte är bekanta för läsare utanför Norge (exempelvis "Haugianerna"). Detta kapitel tilltalade mig på ett personligt plan eftersom den musikaliska igenkänningsfaktorn var hög.

Många kapitel spänner över långa tidsperioder men det fjärde kapitlet fokuserar på en mera avgränsad period, nämligen sångens, och inte minst revolutionssångerna "Ça ira" och "Marseljäsens" roll under franska revolutionen. Här illustreras också skillingtrycksvisan som masskulturellt fenomen och samhällslig säkerhetsventil. Resonemangen i detta kapitel behandlar något som kan ses som ursprunget till den politiska sångkulturen i väst och utgör en grund för även de följande kapitlen, framför allt de om sång i nationsbyggets tjänst (kapitel 5) och arbetarrörelsens sångtradition (kapitel 6). De övriga kapitlen behandlar den progressiva visrörelsen och protestsång i största allmänhet (kapitel 7), den sjungande revolutionen i Baltikum och dess kulturhistoria (kapitel 8) samt supportersång i fotbollskontext (kapitel 9).

Kapitlet om sång i nationsbyggets tjänst är intressant läsning speciellt för den som inte är så bekant med den norska frihetskampen och den patriotiska sångens historia i Norge. Läsningen skulle ha underlättats om centrala personer i kapitlet hade presenterats. Att spellistan som ska fungera som kompanjon till boken inte gick att hitta på de nämnda strömningstjänsterna

gjorde förstås inte saken bättre. En bättre lösning än att uppge vad spellistan heter på strömningstjänsterna hade varit att placera länkar på förlagets hemsida.

I kapitlet om arbetarrörelsens sångkultur för Kolltveit även en diskussion om begreppen "fellessang", "allsang" och "samsang" vilka ibland används synonymt i texten. Kolltveit reder här (s. 99–100) ut begreppen lite grann med hänvisning till musikvetaren Jon Egil Brekke, nämligen att fellessången är mer kopplad till den ideologiska sången medan allsång mera är nöje och underhållning. Även danskans fællessang dyker upp men diskuteras lite väl kort och skillnaderna mellan fellessången och fællessang blir åtminstone för en (finlands)svensk läsare lätt diffus. Här kunde det ha varit på sin plats med en referens till antologin *Fællessang og fællesskab* (red. Isaksen 2018) recenserad av Gunnar Ternhag i Puls 4 (2019).

Vad gäller allsångens historia skriver Kolltveit att en inspiration till allsångsrörelsen i alla nordiska länder var tyske musikpedagogen Fritz Jöde (s. 99). Det är nog ett ganska vågat påstående. Vad gäller den svenska kontexten vill jag påpeka att britternas *community singing*, exempelvis sjungandet av hymnen "Abide with me" i fotbollssammanhang (som nämns i ett annat kapitel i boken), i kombination med amerikanernas hejaramsor vid Stockholmsolympiaden 1912 var det som la grunden till den unika hejakultur som uppstod på de svenska idrottsläktarna på 1910- och 1920-talet. Så småningom myntades begreppet "allsång" genom en namntävling i *Dagens Nyheter* år 1927 (se exempelvis Hellspong 2013, 152–158; Jönsson 2008). Kända personer gick runt och ledde publiken i ramsor och sånger, inte minst under "federationskamper" i fotboll mot Danmark och Norge. Allsången på stadion stöddes av sånger och sånghäften med melodianvisningar och ramsor som spreds via den entusiastiska pressen.

Om man bortser från ovannämnda kritik så är kapitlet om arbetarrörelsens sångkultur väldigt intressant och bland de mest sammanhängande i boken. Exemplet på hur det inom arbetarrörelsen fanns instruktioner för planerandet av agitationsmöten med musik är mycket intressant. Kolltveit kommer även in på levandegörandet av arbetarrörelsens sångkultur och hur sångerna i vår tid kan klinga kamp och solidaritet med människor i prekära situationer. Här hade man gärna läst mer om Trond Granlunds arbetarsångskonsserter och "Tanken er fri"-skivan som en form av synliggörande forskning (jmf Rantanen 2018, 76–89).

Kapitlen om protestsång (kapitel 7) och den sjungande revolutionen i Baltikum (kapitel 8) är antagligen bokens kanske på förhand mest förväntade kapitel. I kapitlet om protestsång utgår Kolltveit från tanken att den progressiva visrörelsen inte är en bestämd genre av sånger utan den hänger samman med andra (folk)rörelser. Han illustrerar protestsångens historia från medeltid till nutid med både internationella och norska exempel. Man är nästan utmattad av all information när kapitlet väl kommer i mål. Det råder inget tvivel om att författaren lyckas illustrera att visrörelsen är både internationell och hyperlokal. Eftersom klimatförändringen är vår tids största utmaning hade det varit intressant ifall Kolltveit inkluderat ett kapitel om att sjunga för klimatet och knutit det till ekomusikologiska tankegångar. I kapitlet om den sjungande revolutionen kommer Kolltveit in på sång som kulturarv.

Kapitel 9 diskuterar "tribunesång", alltså supportrars sång på fotbollsläktaren. Kapitlet är till stor del baserat på den dokumentation som Kolltveit gjort för Norsk folkmusikksamling (2008–2009). Andra källor är bland annat Jon Roar Bjørkvolds text om Vålerengas supporterklubb Klanen samt Hans K. Hognestads artikel i Puls (nr 6, 2021). Supportersångkulturen som beskrivs är exempel på en kontext där kampsång bedrivs idag och den är, som Kolltveit skriver, varken primitiv eller vulgär om man inte på förhand har bestämt sig för att nervärdera kulturen. Samtidigt lyfter han även fram kulturens baksidor med rasistiska och xenofoba ramsor och sånger. Det hade varit väldigt intressant om Kolltveit i underkapitlet "Tribunesångens røtter" vågat dra lite historiska paralleller till andra kontexter och besläktade sångfenomen han beskriver i boken (exempelvis folkrörelsesången) som också bygger på en kultur med melodianvisningar. Nu blir det – likt många texter om supporter-kulturens klingande historia – ett stort glapp mellan det ofta förekommande Edward Elgar-exemplet från 1890-talet till det lyft läktarsången får i 1960-talets England. Denna lucka hade gärna kunnat fyllas med exempel på de "kamprop og sanger" från första halvan av 1900-talet som Kolltveit antyder har funnits i norsk fotboll (s. 149). I övrigt är det en fin och initierad skildring av den folkliga sången på dagens fotbollsläktare.

Kolltveit har också valt att inkludera ett kapitel där tre personer intervjuats under rubriken "Tre stemmer for sangens frihet", nämligen Erik Hillestad som via Kirkelig kulturverksteds skivutgivning strävat till att lyfta fram undertryckta röster, Jan Lothe Eriksen som jobbar med förföljda musiker inom organisationen Safemuse samt musikern och sjuksköterskan Marthe Valle som bland annat engagerat sig för flyktingars situation. Den sistnämnda intervjun lyfter på ett bra sätt fram spänningen mellan populärmusik som underhållning och samhällsengagemang.

I det avslutande kapitlet frågar sig Kolltveit om sångvapnet är dött idag. Ett inledande svar på denna fråga är ett nej, exemplifierat genom "balkongsången" under Coronapandemin samt diskussion om sångens hälsofrämjande effekter. Musikens samhällsbyggande och förändrande kraft på 2000-talet då? Här är Kolltveit mera försiktig och tvetydig: samtidigt som han konstaterar att det definitivt inte är samma tryck i den politiska sången som förut så lyfter han fram artister som kanaliserar sitt samhällsengagemang genom musik. Avrundningen innehåller många nya exempel och man bara väntar på vart detta är på väg. Till slut dras trådarna om musikens kollektiva kraft samman i en diskussion om vårt fragmenterade samhälle, musikkivet individualisering och gemensam sång som levande kulturarv.

Det är ett väldigt omfattande projekt Gjermund Kolltveit har lyckats dra i mål. "Sång som våpen" är intressant läsning och man rycks som läsare med i hans engagemang för ämnet. Det är inte svårt att låta sig övertygas om att sången har varit och fortfarande kan vara ett medel för samhällsförändring. Bokens styrka ligger i att Kolltveit i detta populärvetenskapliga sammanhang på ett bra sätt förmår dra paralleller mellan besläktade sångfenomen med sång som kampverktyg. Det är en imponerande mängd exempel som synliggörs och han kombinerar breda penseldrag med hög detaljrikedom. Ibland försvinner tanken om sångens slagkraft i de ganska tvära kasten mellan exemplen när de välavvägda kapitelhelheterna ska spjälkas upp i mindre underkapitel, men när det funkar som bäst är det väldigt spännande och informativ läsning. ■

BOOK

Voices of the field. Pathways in public ethnomusicology

León F García Corona & Kathleen Wiens
(eds)

Oxford: Oxford University Press, 2021.

ALF ARVIDSSON

Frågan om "vad musiketnologi är" har mer och mer blivit en fråga om vad musiketnologer gör, och vad det innebär att vara musiketnolog. Inte minst har den allmänna antropologiska reflexivtetsdebatten från 80-talet och framåt bidragit till att se kunskapsproducenten som del av de fält som studeras. Inom musiketnologi mer specifikt kom antologin *Shadows in the field* (1993 och 2008) att tydliggöra detta perspektiv. När nu en antologi har fått titeln *Voices of the field* är det en tydlig hänvisning om akademiskt sammanhang, men här är det mer fokus på strategier för att överleva och forma en livskarriär inom samhällets olika fält med den musiketnologiska kompetensen som resurs. Utgångspunkten är möjligheter på ett individuellt plan, hur den nyexaminerade kan bygga en framtid utanför akademien, men en undertext som ganska ofta aktiveras är den om musiketnologins roller i samhället.

I inledningen formuleras några grundläggande tankar. Ett syfte med boken är att problematisera gränsdragningen mellan akademiska och icke-akademiska projektmål, som tydligt ordnar vad som ger akademiska meriter. Kompetensen i och erfarenheten av fältarbete handlar inte bara om att upptäcka musik, utan också om att etablera och odla kontakter med människor med andra agendor. Redaktörerna lanserar begreppet "public facing" för att poängtera vikten av medvetenhet om att det handlar om att rikta sig till en heterogen allmänhet.

Vad som inte kommuniceras särskilt tydligt är att de flesta författarna använder en livs- eller karriärberättelseform. En presentation av författarna, som brukar förekomma i många antologier, saknas i det här fallet. Nu får läsaren efterhand placera författarna utifrån deras texter.

Det återkommande budskapet handlar om att hitta användningsområden för sina kompetenser, i interaktion med allmänheten. Daniel Sheehy, tidigare verksam vid National Endowment for the Arts och skivbolaget Folkways, berättar personligt om sin yrkeskarriär. Han betonar vikten av personligt engagemang, att utveckla sina färdigheter, tacka ja till alla möjligheter och att ta vara på mentorers sociala kunskaper – i hans fall är det särskilt Bess Lomax Hawes som fungerade som förebild på NEA. Huib Schippers, som efterträdde Sheehy som ledare för Folkways, talar för konsten att samverka med finansiärer och organisationer genom att bedriva en maktutövandets etnografi – vilka ska ta beslut, vilken bakgrund, vilka drivkrafter och vilka mål har de, hur kan musiketnologen presentera sina idéer och ge ett trovärdigt intryck? Cullen Buckminster Strawn har ett liknande budskap utifrån universitetens administrativa apparat. Kathleen Wiens understryker vikten av att kunna samarbeta i grupp, medan Nancy Groce skriver om hur man förbereder sig för att vara frilansare. Jeffrey Summit talar för medvetenhet om "storytelling" i hur vi kommunicerar med allmänheten, där en nyckelformulering är "we present the stories of the peoples whose music we study". Marysol Quevedo går igenom kommunikationsstrategier och föreslår (bild-)mediemedvetenhet som inslag i musiketnologisk undervisning. León F García Corona har "sustainable" i sin artikeltitel, vilket här syftar på förmågan att få ut kunskap till så många intresserade som möjligt, genom att arbeta strategiskt med uppläggnings av databaser. Han poängterar också vikten av dialog över ämnesgränser och att ta vara på kompetens och erfarenhet från musiketnologer som inte etablerat sig inom akademien. Patricia Shehan

Campbell delar med sig av sin långa verksamhet för att utveckla "världsmusikpedagogik", ofta i form av sommarkurser för musklärare, där en femstegsmodell av att lyssna, härma, gestalta, självständigt producera och kulturellt integrera utgör den bärande idén. Jeff Janeczko resonerar kring vad rollen som "curator" kan innebära, utifrån sitt arbete vid en stiftelse som skapat ett virtuellt arkiv över judisk musik i USA. Kathryn Metz talar för utåtriktad verksamhet med socialt rättviseperspektiv, särskilt riktat till ungdomar, utifrån arbete vid Rock Hall i Cleveland (typ pop-kollo). Robin Moore argumenterar för musikutövande som del i musiketnologisk undervisning, och för större plats för musiketnologi i musikerutbildningar. Meryl Krieger diskuterar hur planering för en karriär med stor del av samverkan med allmänheten måste skilja sig från den rent akademiska karriärmodellen.

Flera författare hänvisar till Anthony Seegers formulering om "förlorade härstammingslinjer och negligerade kollegor". Det är också Seeger som får avrunda antologin med ett efterord. Där betonar han i likhet med flera författare hur faktorer som öppenhet inför andra, förmågan att utnyttja tillfälligheternas möjligheter och mångsidiga erfarenheter inte bara främjar lyckat fältarbete utan också är goda egenskaper för att lyckas i en yrkeskarriär utanför akademien.

En svaghet med antologin är att den i sin iver att utveckla samhället utanför akademien som musiketnologisk arbetsmarknad, tenderar att skynda förbi musiken till förmån för allmänna karriärråd som i likhet med de flesta humanistiska kompetenser handlar om att vara flexibel och uppfinningsrik. Det egna musicerandet och dess betydelse för positionering gentemot allmänheten (lärare, fixare, propagandist, stjärna) lyfts fram av flera författare men kunde ha fått större utrymme; där skapas mycken auktoritet och möjlighet att framstå som trovärdig. Diskussionerna handlar ofta om vad som är möjligt vid amerikanska universitet eller vilka självbilder som dominerar inom Society for Ethnomusicology, och det blir tydligt hur samhällsbilden i Sverige och USA skiljer sig åt på många sätt. Många av de nischer som identifieras i boken är redan institutionaliserade och kulturpolitiksorganiserade i kommunala musik- och kulturskolor, festivaler, folkbildningsverksamhet, folkhögskolornas många musiklinjer, länsmuseumsväsendet – men de kan också vara lyhörda för nya idéer och mer snabba i att agera än akademiska plattformar. Också här finns det många "negligerade kollegor" vilkas erfarenheter och kompetenser hade kunnat bidra till en musiketnologisk dialog i långt större utsträckning än vad de fått utrymme för.

Boken kan med fördel läsas tillsammans med ett par andra nyutkomna amerikanska antologier kring liknande teman, Timothy Lloyd, *What Folklorists do: Professional Possibilities in Folklore Studies* (2021) och Tim Frandy & Marcus Cederstrom, *Culture Work: Folklore for the Public Good* (2022). ■

BOOK

Music, dance, anthropology

Stephen Cottrell (red.)
2021

Canon Pyon: Sean Kingston Publishing.
2021

Occasional Paper No. 46 of the Royal
Anthropological Institute

KARIN L. ERIKSSON

Antologin *Music, Dance, Anthropology* har sitt ursprung i rekonstruktionen av den musiketnologiska kommittén vid Royal Anthropological Institute (RAI) 2015. Totalt består antologin av en inledning samt elva kapitel. Bidragen har det gemensamt att de alla vid något tillfälle presenterats inom kommitténs seminarieverksamhet. I inledningen menar redaktören Stephen Cottrell att bidragen tillsammans visar på bredden och livaktigheten hos musiketnologi och dansantropologi som deldiscipliner inom det större fältet antropologi.

Vissa försök till tematisering har gjorts genom att dela in antologin i två större delar. Den första delen – "Histories, theories, concepts" – består av sex kapitel som behandlar relativt disparata saker. Först ger John Baily en historisk överblick över RAI och framväxten av musiketnologi i Storbritannien med särskild tonvikt på ett urval individer. Även Andrée Grau fokuserar på föregångare men i detta fall inom det dansantropologiska forskningsfältet. Särskilt intressant här är hennes diskussioner om kvinnliga, färgade dansforskarens bemötande i sin samtid. Martin Stokes resonerar i sitt bidrag runt möjligheterna att (om)värdera John Blackings *How musical is man?* samt bokens relevans i dag. Ett liknande anslag har Jerome Lewis i det efterföljande kapitlet, men här med fokus på den stora frågan om varför musik spelar roll.

De två sista bidragen i den första avdelningen lyfter fram exempel på hur andra forskningsfält kan inspirera det egna. Ann R. David diskuterar utifrån ett dansantropologiskt perspektiv olika områden såsom kognitionsforskning, performansstudier och sensorisk etnografi i relation till *embodied ethnography*. Det mest handfasta och metodologiskt inriktade bidraget i antologin i stort är dock Barley Nortons. Han för ett resonemang runt filmskapande som verktyg för att presentera och redogöra för musiketnologiska forskningsresultat.

Även om erfarenheter från fältarbeten förekommer i flera av bidragen i antologins första del, är dessa mer framträdande i den andra: "Regional insights". Betonandet av fältstudier till trots, är ansatsen i denna del också att lyfta mer generella frågor. Rachel Harris argumenterar exempelvis på ett övertygande sätt för vikten av att studera ljudlandskap, baserat bland annat på erfarenheter från fältstudier i uiguriska samhällen i gränstrakterna mellan Xinjiang, Kazakstan och Kirgizistan. Och i Carol Peggs analys av sina dokumentationer och erfarenheter av fältarbete bland nomader i Sibirien utifrån begreppet performativa kroppar, lyfts frågor om kroppslighet som ingång till utforskande av olika musikaliska praktiker upp till ytan. De båda följande artiklarna utforskar förändrade förhållandens påverkan på olika former av dans. Här diskuterar Catherine Foley irländsk *sean nós*-dans och de förändringar som den genomgått med särskilt fokus på nya arenor. Och varför frodas arenorna för grekisk traditionell dans trots kraftiga åtstramningar i landets ekonomi, frågar sig Maria Koutsouba. Svaret menar hon är scenens förmåga att sammanföra människor i tider av kris.

Sist i andra delen, och i antologin som helhet, kommer Peter Cookes personliga betraktelse "Music, power and patronage: The case of the king's musicians of Buganda". Genom hans egna erfarenheter av att bo och verka i Uganda från mitten av 1960-talet, beskrivs hovmusikens starkt skiftande förutsättningar i tider av förändring. Artikeln är lika mycket en beskrivning av musikernas ändrade förhållanden som – vilket han också själv påpekar – en historik över hans egna utforskanden av musiktraditioner i Uganda.

Några av bidragen har gjort ett större avtryck hos mig. Hit hör Graus kapitel "The legs that put a kick into anthropology": Forerunners of the anthropology of dance". Kapitlet påminner om vikten av att regelbundet återbesöka våra egna forskningsfälts förhistoria så att inte gamla "sanningar" befästs och förs vidare utan reflektion. Men även Peter Cookes användning av sina egna erfarenheter som lins för att beskriva omvälvande förändringar i Uganda, var tilltalande.

Av särskilt metodologiskt intresse har jag också med nyfikenhet tagit del av Barley Nortons resonemang i kapitlet "Ethnomusicology and filmmaking". Norton uppmanar musiketnologer att ta intryck av filmmediets berättartekniker för att presentera och diskutera forskningsresultat på ett mer intrikat och mångfacetterat sätt. Hans resonemang påminner mig om ansatser inom konstnärlig forskning, även om denna utblick saknas i kapitlet.

Mer fundersam blir jag av de bidrag som utifrån avgränsade fallstudier drar långtgående slutsatser. Särskilt gäller detta Jerome Lewis kapitel "Why music matters: Social aesthetics and cultural transmission". Lewis syftar till att föreslå olika möjliga ingångar till att studera musik som något allmänmänskligt. Ansatsen är bred men grundas framför allt i studier av Bayaka-gruppers musicerande. Han söker därmed svar på stora, universella frågor, långt större än det etnografiskt förankrade underlaget som presenteras. Svaren är lockande, ibland ofta också intuitivt välbekanta och familjära. Men är de rimliga?

Av antologins författare är Lewis den som tydligast gör generaliserande påståenden av detta slag. Han gör det dessutom skickligt genom en intrikat balansakt mellan det specifika och det generella. Liknande ansatser återfinns dock i flera andra bidrag, om än inte lika uttalade. De aktualiserar frågan om hur långt det är möjligt att utifrån enskilda i tid och rum avgränsade fallstudier – även när dessa är omfattande – dra slutsatser som antas gälla för långt mer än det den enskilda studien täcker in. Frågan uppfattar jag är både komplex och svår att besvara. Men den är också central för all etnografiskt baserad forskning då den utforskar var gränsen mellan det specifika och det generaliserbara går. Jag saknar en mer genomgående och återkommande diskussion om just denna gräns i flera av bidragen.

Antologins sammanhållande element finns därmed inte mellan bidragen utan i dess institutionella kontext. Mer specifikt dess koppling till RAI. Genom förankringen i RAI:s verksamhet, kan antologin betraktas som en del i att befästa och dokumentera men också motivera och legitimera den 2015 återetablerade musiketnologiska kommittén vid institutet. Legitimeringen stärks av de två inledande kapitlen där John Baily respektive Andrée Grau presenterar föregångare inom musiketnologi respektive dansantropologi.

Den institutionella inramningen och bidragens bakgrundshistorik har troligen också bidragit till att beskriva musiketnologi och dansantropologi som delområden inom det större forskningsfältet antropologi. Fram träder en bild av musiketnologi och dansantropologi som två omistliga men samtidigt underskattade deldiscipliner inom antropologisk forskning. I bidragen understryks vid flera tillfällen vikten av att antropologisk forskning bättre måste ta hänsyn till, dokumentera och analysera musik och dans. Relationen mellan antropologi och de båda deldisciplinerna är därmed relativt enkelriktad;

det är antropologisk forskning som har någon form av brist som delvis kan avhjälpas med en större kunskap om och hänsynstagande till det som musik- och dansforskningen kan bidra med. Resonemang som går åt andra hållet är sällsynta, med undantag av Davids resonemang om *embodied ethnography* och Nortons studie av filmskapande som uttalat säger sig hitta sin inspiration i *visual anthropology*.

Vad som utgör musiketnologi respektive dansantropologi tas däremot som självklart. Själv blir jag dock osäker. Om jag var tvungen att välja, hade jag då valt att se exempelvis flera av de fältstudier som redovisas i antologins andra del som musiketnologiska? Varför inte musikanthropologiska? När blir ett antropologiskt forskningsprojekt musiketnologiskt? Och när är det inte det? Räcker det att det handlar om musik och dans, eller är det något ytterligare som ska till? Och varför är det självklart att se musiketnologi och dansantropologi som deldiscipliner inom just antropologi? Vilka alternativ ser författarna till denna uppdelning? Efter avslutad läsning är jag emellertid benägen att hålla med baksidestexten som menar att bidragen tillsammans visar hur studiet av musik- och danspraktiker alltid också blir ett utforskande som visar att "the performance of music and dance is always about more than just the performance of music and dance".

Men som framgår ovan, lämnas jag också med en känsla av att det är något som tas för givet i förståelsen av själva forskningsfälten i sig. Ett något som inte tydligt adresseras men som sannolikt kommer sig av antologins bakgrund i RAI. Jag tänker att jag fått mig till livs en av pusselbitarna för att skriva den brittiska musiketnologins och dansantropologins ämneshistorik, trots att bidragsgivarna kommer från fler länder än så. Och jag funderar över hur vi i Sverige och Norden skriver vår historik. Vad lyfter vi fram? Vad tonar vi ned? Vilka personer framhävs? Vilka syns inte alls? Och skulle vi överhuvud taget kunna säga att musiketnologi och dansantropologi så självklart är deldiscipliner inom en större disciplin och i så fall vilken? Jag är också osäker på om vi så enkelt skulle ställa musiketnologi och dansantropologi bredvid varandra, istället för exempelvis musik- och dansetnologi respektive musik- och dansantropologi? ■

Langeleiken er ett tradisjonelt musikkinstrument, ein avlang resonanskasse i tre, laga av ein eller fleire delar, med eller utan botn, og med eit hovud i ein eller begge endar. Strengetalet varierer normalt mellom fire og ni strengar, som er spente over ein notesal i kvar ende. I den eine enden er stillarne (stemmeskruarne) festa, i den andre er strengane festa til kroppen på ulike måtar. Ein eller fleire strengar kan vere avkorta, og ofte er dei festa til ein eller fleire stillepinnar som går gjennom kroppen. (Aksdal & Kværne, 2021:17)

Så inleds Bjørn Aksdal och Elisabeth Kværnes bok om Langeleiken, med en tydligt materiellt organologiskt influerad beskrivning av det norska instrumentet med rötter i medeltiden. På annat håll i boken ges vi dock en mer sociologiskt orienterad beskrivning, enligt dem själva inspirerad av Tellef Kvifte (2008):

BOOK

Langeleiken – heile Noregs instrument

Bjørn Aksdal & Elisabeth Kværne

Oslo: Novus, 2021.

DANIEL FREDRIKSSON

Enkelt sagt: Dersom spelemannen meiner han spelar på ein langeleik, ja, så er det er langeleik. (Aksdal & Kværne, 2021:315)

Boken *Langeleiken – heile Noregs instrument* är sannerligen inget snabbt tillkommet verk. Författarna berättar i inledningen om hur de på åttiotalet började samarbeta med en museiutställning om instrumentet, som på många sätt blev grunden till boksamarbetet. Utställningen följdes av olika inventerings- och kartläggningsprojekt där de registrerade hundratals instrument, den äldsta daterad till 1524. Arbetet väckte frågor – om ljudhål, skalor, utsmyckningar – som skapade en önskan om att skriva en bok om instrumentet. Sagt och gjort, en 517 sidor extremt grundlig genomgång av det norska instrumentet *langeleik*, på svenska ofta kallat långspel, har sett dagens ljus.

Bokens huvudfokus och inramning är det fysiska instrumentet och dess materialitet. Det är tydligt i texten att det är ett inventeringsarbete som ligger till grund för boken, då stora delar av texten utgörs av redogörelser för instrumenten, oftast uppdelat geografiskt efter fylke/region. Det sätt som författarna närmar sig instrumentet i stort, är en slags försök till kategorisering eller typologi över instrumentet, huvudsakligen grundat i dess materiella utformning och dess ålder. Till att börja med har de delat in instrumenten i "yngre" och "äldre" langeleikar, med år 1860 som en skiljelinje. Därefter har de klassificerat instrumenten utefter ett antal olika kategorier – längd, bredd, höjd och generell form, huruvida kroppen har sarg eller är ett urholkat trästycke, antal skruvlådor, antal strängar, stämskruvarnas placering, ljudhål, huvudtyp, förekomst av, och form på, *lokskegg*, ("lockskägg", en del av locket som på vissa instrument sticker ut), samt kroppens dekor och huruvida den blivit lackad, betsad och så vidare. Andra klassificeringsprinciper handlar om placeringen av de upphöjda banden av trä eller ben (på langeleiken kallade *notar*) och deras tillhörande skala, liksom inkludering av *stoppar* (krokar som fäster strängen underifrån och som fungerar som ett slags motsvarighet till gitarrens *capo d'astro*). Författarnas övergripande typologi har fyra huvudkategorier som baseras på antal skruvlådor och huruvida instrumentet är skapat av ett helt stycke eller flera delar. Varje kategori har fyra underindelningar beroende på kroppens form. Allt detta är relaterat till instrumentens geografiska proveniens, vilket redovisas grundligt i kapitlen om äldre och yngre instrument med utgångspunkt i Norges olika regioner/fylken. Denna form återkommer i flera av de andra kapitlen. Det presenteras ingen tydlig slutsats av inventeringen och typologin, men som jag förstår resultatet så visar det på en långt mer heterogen och varierad instrumentflora än vad exempelvis musikforskaren Erik Eggens antydde i sin indelning från 1922: en typologi baserad på skaltyp som direkt relaterades geografiskt (Hallingdal-typen, Sirdal-typen, Valdres-Telemarkske typen och Seljord-typen),.

Utöver detta redogörs i bokens kapitel för många olika aspekter av instrumentet. Ett kapitel fokuserar på historiska texter om langeleiken, från 1500-talet och framåt. Här redogörs för omnämningar av instrumentet i äldre dikter, brevväxlingar, sångtexter med mera. Ett annat kapitel berör akademiska skrifter och museologiska utställningar. Kapitlet "Frå hekseprosess til kongepokal" avhandlar langeleiken i samhället. Här diskuteras dess plats från senmedeltid via romantikens nationsbyggande till dagens samhälle. Särskilt intressant fann jag avsnittet om ockupationstiden och specifika spelmäns förhållande till ockupationsmakten (s. 383). Kapitlet "Levande

langeleik" berör instrumentets utbredning och användning inom dagens folkmusikscen i Norge, och här tas både revival-rörelser och nya utvecklingar av instrumentet upp, såsom Niels Jørgen Røines langeleik som har flyttbara band (s. 314). Kapitlet om "dansdockor" är också mycket intressant; belägg finns för att langeleik-spelmän har manövrerat en ledad docka upphängd i en ram, genom ett snöre fäst i lillfingret. Dockan har då "dansat" i takt till musiken. Liknande konstruktioner uppges ha förekommit kring finsk kantele och

mungigespel i Kirgizistan. Ett annat kapitel går in på speltraditioner, plektrumteknik (*snerten*, som det heter på norska), sittställning, stämning, skalor och tonomfång. Allt är grundat både i de inventerade instrumentens utformning och i de olika muntliga och skriftliga källorna, samt till viss del bildmaterial. I de två avslutande kapitlen lyfts blicken för en diskussion om langeleiken i relation till dess släktingar inom den så kallade *sheitholt*-familjen, från hummel till appalachian dulcimer. Dulcimern trakterades av amerikanska storheter som Joni Mitchell, men också av Jørn Jensen och Morten Bing i den norska folkrockgruppen *Folque*. Bokens avslutande kapitel gräver än djupare i formaspekter inom den instrumentfamilj som alla dessa instrument kan sägas tillhöra. Författarna presenterar här ännu en typologi, baserad främst på kroppens form, och har där delat in instrumenten i åtta olika kategorier, såsom rektangulära, trapezoida, avokadoformade, timglasformade, sammansatta former, med mera.

Boken har genomgående en form där det inventerade materialet genomgående ramar in kapitlet. Detta ger tydlighet och värdefull transparens till detta omfattande verk genom att bokens teman exemplifieras med hänvisning till specifika instrument. Men det skapar också intrycket att boken framför allt är ett slags (utmärkt) råmaterial eller en utgångspunkt för vidare studier. Detta förstärks av att många kapitel saknar sammanfattande avslutande partier, och det är väldigt sparsmakat med mer abstrakta diskussioner, slutledningar eller kulturteoretiska analyser, eller för den delen en övergripande tes eller större sammanhängande berättelse. Författarna försöker inte heller på ett tydligt sätt placera in sitt resultat i relation till internationell musikinstrumentforskning. Men boken bjuder trots detta på många intressanta ingångar till detta viktiga och spännande instrument, såsom dess funktion under ockupationstiden, aspekter av genus och kön, innovativa utvecklingar i samtiden, dess många släktingar, striden om folkmusiken i radion, och dess långa historia. Ur vetenskaplig synvinkel hade det varit väldigt spännande att få följa dessa resonemang lite längre, då mer ingående kulturvetenskapliga analyser om instrumentet som kulturell och social företeelse lyser med sin frånvaro. Samtidigt bjuds vi stundtals på insiktsfulla kommentarer och början till analytiska resonemang om langeleikens "sociala liv" (Bates, 2012) som hur dansdocke-traditionen motarbetades av langeleikspelmännen själva, då det uppfattades som en alltför bräcklig tradition med låg status, och det befarades att det skulle upplevas som att bekräfta folks fördomar om langeleiken som ett *småjenteinstrument*, eller den nämnda diskussionen om langeleikens identitet i förhållande till organologiska och sociologiska argument.

Att den här boken är ett resultat av många års arbete, dedikation och kärlek till detta instrument syns tydligt på bokens sidor. Det är över lag trevlig läsning (på norska), och den är mycket vackert utformad och rikligt illustrerad med

hundratals fotografier og teckningar av instrument, inskannade dokument og målningar samt annat bildmaterial i både färg og svartvitt. Sammantaget kan sägas att boken på det stora hela är en mycket imponerande sammanställning, som utgör en viktig grund för kommande forskning om detta mångsidiga og fascinerande instrument. ■

BOOK

Kingotone og brorsonsang – folkelig salmesang i Danmark

Fra salmebøger og lydindspilninger

Helen Rossil

Uppsala universitet 2022
Acta Universitatis Uppsaliensis,
Studia Musicologica Uppsaliensia,
NOVA SERIES 21

I denne doktoravhandlingen behandles både omfattende og grundig et emne som tidligere er blitt mer dokumentert i faglitteraturen i Sverige og Norge enn i Danmark. Derfor er denne avhandlingen så viktig og velkommen. Den setter Danmark mer på kartet i et felles nordisk forskningsfelt. Avhandlingens tema er folkelig religiøs sangtradisjon i Danmark. Kingos salmebok (1699) og Brorsons *Troens Rare Klenodie* (1739) og *Svanesang* (1765) står sentralt i folkesangen der, som i Norge. Avhandlingen tar for seg folkesangernes bruk av disse salmebøkene og sangen som motstrøm til den offisielt standardiserte kirkesangen.

Undersøkelsens materiale er lydinnspillinger med De stærke Jyders kingo-sang gjort av Hakon Grüner-Nielsen i 1933–1934, Nils Schiørrings opptak med kingo-sang på Lyø 1953, Thorkild Knudsens opptak med De stærke Jyder 1958–1963, Carl Clausens opptak av brorson-sang i Harboøre 1959–1966 og Sigvald Tveits opptak av kingo-sang i Kristelig Lutheransk trossamfunn i 1995. Skriftlig materiale er relevante kirkesalmebøker, særlig Thomissøns salmebok (1569), Kingos salmebok, Brorsons *Troens rare klenodie* og *Svanesang* og salmebøkene melodiutgaver.

Avhandlingens formål er å analysere folkelig kingo- og brorson-sang i Danmark og belyse sosiale, historiske og religiøse spørsmål knyttet til de lokale tradisjoner.

Metoden er tverrdisiplinær, kirkehistorisk hymnologi kombinert med musikk-etnologi.

I søken etter forskningstradisjoner og teoretisk verktøy i krysningfeltet mellom musikk-etnologi og hymnologi, har valget falt på nyere tendenser innen amerikansk forskning, nærmere bestemt forskningsnettverket Christian Congregational Music. Musikken studeres her som sosial og religiøs praksis og ikke som en kunstform, og både samtidige og historiske tradisjoner studeres.

Salmebøker og tilhørende koralbøker og melodisamlinger og lyd materialet relevant for analysen blir grundig presentert og gjennomgått i to hele kapitler før analysekapitlene. Disse kapitlene utgjør et verdifullt grunnlag for analysen. Her vises salmebokens posisjon og betydning i sangpraksis både i kirken så vel som i forsamlinger ellers. Salmebokens rolle som materiell mediator drøftes, likeså vel som lydopptakene brukt som historisk kilde. Det redegjøres videre for den dobbelte medieringsprosess, relasjonen mellom salmebok og sanger og den klingende sang i disse sangtradisjoner. I presentasjonen av lydinnspilt materiale gis først et overblikk over innsamlingsvirksomheten fra dens første tid av. Her omtales også innsamlernes lydutstyr, opptaksteknikk, metoder, grunnlagsproblematikk, syn på tradisjon, o.s.v., kort sagt en nyttig innsamlingshistorikk. Innsamlerne med materiale brukt i doktoravhandlingens analyse, får en grundigere gjennomgang. Spørsmål gjeldende lydopptak som kildemateriale for forskning diskuteres ganske

INGRID GJERTSEN

inngående, noe som er ekstra relevant for denne analysen som bruker lydopptak fra årene mellom 1933 og 1995. Lydopptakene er fra en annen tid enn arbeidet med avhandlingen. Ikke desto mindre utgjør dette lyd materialet et verdifullt grunnlag for analysen. Man kan likevel spørre seg hva resultatet av analysen hadde blitt med supplerende feltarbeid og lydopptak foretatt nærmere i tid og direkte knyttet til undersøkelsens problemstilling. Det ville kanskje ikke vært mulig, all den tid mye av denne sangen ifølge avhandlingen er "dødd ut". På den annen side kan man i en folkelig tradisjonsprosess ikke være sikker på om noe har dødd ut. Et supplerende feltarbeid med opptak av nålevende kunne ha gitt interessante tilskudd til analysen og dens resultater.

En nærmere redegjørelse for det skriftlige kildematerialet omhandler salmebøker og melodibøker og den salme-kultur som utviklet seg i Danmark generelt og i de vakte miljøer spesielt. Vi får en oversikt over den kirkehistoriske utvikling som førte til dannelsen og utviklingen av de vakte miljøer som brukte Kingos og Brorsons salmebøker, og om vekkelse og splittelse, noe som får betydning for de ulike miljøer med hver sine sangidealer.

Kapitlet om tidligere forskning i folkelig salmesang i Norden bidrar med viktig kunnskap om forskere og publikasjoner, forskningshistorie og forskningstradisjoner, forskernes metoder og vitenskapelige ståsted. Religiøs folkesang utgjør en stor og viktig del av folkesangtradisjonen generelt i Danmark som i Norden forøvrig, og mange i Norden har skrevet om emnet.

I analysekapitlene (fra s. 127) trekkes ut følgende fem fasetter i salmesangen:

1. salmesang som praksis, 2. salmesang som handling, 3. salmesang som fellesskap og konflikt: den sosiale deltagelse, 4. salmesang som kollektiv erindring og 5. salmesang som trosutøvelse og religiøs erfaring. Her brukes blant annet forskere som Christopher Small (med boken *Musicking*, 1998) og Thomas Turino (med begrepet *participatory performance*) som begge legger vekt på sang som handling. Innenfor de fem nevnte fasetter analyseres salmesangen både historisk og i "nuet", i avhandlingen benevnt som henholdsvis den diakrone og den synkrone akse. Den diakrone akse setter fokus på sangens endringsprosesser, den sosiale og religiøse betydningsdannelse som foregår i et tradisjons- og erindringsperspektiv. Den synkrone akse tar for seg den deltakende musikalske interaksjon, den sosiale og religiøse betydningsdannelse som skjer sangerne imellom.

På Lyø var Kingos salmebok i bruk helt til 1912. Kingosangen der undersøkes ut fra lydinnspillinger gjort av Hakon Grüner-Nielsen (1934) og Nils Schiørring (1953). Kildematerialet gjør det mulig å analysere tradisjonsprosessen i et erindringsperspektiv.

De muntlige tradisjonenes endringsprosesser som vokal liturgisk og konfesjonell erindringspraksis undersøkes for å få et innblikk i den religiøse og musikalske erindringspraksis. Interessant ved øysamfunn mange plasser, som også på Lyø, er sterk tradisjonsbevissthet og samtidig åpenhet mot omverdenen. Undersøkelsen av Lyø-sangerne viser også et annet kjent fenomen, at en lærer og kirkesanger kan bringe nye idealer inn i sangen. Dette kan i noen fellesskap ha ført til konflikt, noe denne avhandlingen også gir eksempler på (s. 192 ff bl. a.). Undersøkelsen viser kingosangens funksjon som stadig gjenskapelse av fortiden. Det betyr ikke at melodiene synges slik de står i Thomissøn og i Kingos Graduale. I dansk kingo-sang, som i

Norden forøvrig, gjør fenomenet "variasjon", "nyskaping" seg gjeldende, der salmebok-melodien kan endre seg mer eller mindre i folkelig bruk. Ofte har melismatikken en viktig rolle i endringsprosessene. Som i avhandlingen, kan variasjons-fenomenet også hete "erindring som forvandlingens kunst" (s. 141 ff). Analysen avdekker flere trekk i selve sangfremføringen, blant annet at pulsen ikke består av eksakt tilmålte tidsenheter ("subjektiv puls"), men tilpasses utøvings-situasjonen.

I analysen av De stærke Jyders kingo-sang, som i analysen av brorson-sangen er den diakrone akse krysset med den synkrone for å få et innblikk i fellessangens mekanismer i den deltagende sang. Hos De stærke Jyder har kingo-sangen vært en hovedsak for opprettholdelsen av en kollektiv religiøs identitet. Helt fram til rundt midten av 1900-tallet ble kingo-sangen praktisert. Til sammenligning forlot man på Lyø tradisjonen uten protester i takt med moderniseringen i begynnelsen av det 20. århundre. Analysen gjør bruk av Thorkild Knudsens lydopptak med dem i tiden 1958–63 og Grüner-Nielsens opptak 1933. Knudsens materiale er det langt rikeste og mest omfattende. Analysen av De stærke Jyders kingo-sang har derfor i større grad kunnet konsentrere seg om den synkrone akse, og det har vært mulig også å studere fellessang og den musikalske kommunikasjon sangerne imellom. I deres sang høres eksempler på en deltagende heterofon menighetssang. Analysen inneholder gode drøftinger av sangens estetikk. De stærke Jyder kan ha visse felles trekk med Hauge-vekkelsen i Norge (leder Hans Nielsen Hauge 1771–1824), blant annet når det gjelder sangens sterke plass i samvær og levemåte, og ikke minst i motstanden mot rasjonalismen og Evangelisk-kristelig salmebok. Kingo ble foretrukket også bland haugianerne.

Siste kapittel med undersøkelsen av kingo-sangen omhandler Kristelig Luthersk Trossamfunn (lydopptak 1995), et samfunn i sterk sosial og konfesjonell isolasjon. Sangen her lyder massivt unisont, bl. a. med utstrakt bruk av glissando og en grundig innsunget melismatikk.

Brorson-sang og kingosang representerer to forskjellige tradisjoner. Brorsons salmebok var ingen kirkesalmebok, men ble brukt i samlinger og på steder utenfor kirkerommet. Brorson-sangen har tydeligvis vært en drivkraft i vekkelsen på samlinger i hjemmene fra tidlig 1800-tall og fremover. I Danmark finnes det likevel lite historisk kildemateriale av denne tradisjonen. Det kan skyldes at den ikke har røtter i kirkens messe, men har levd i muntlig tradisjon på lekfolkets samlinger. Avhandlingen tar for seg brorson-sangen i Harboøre og det nor-vestjyske området der denne tradisjonen var særlig livskraftig. Disse områdene er også best dokumentert i lyd materialet som finnes, Carl Clausens lydopptak av brorson-sang i Harboøre, 1959–1966. Brorson-sangernes strategi viser seg i sanguttrykk og valg av musikalske forbilder som er forskjellig fra Kingo-sangernes. I avhandlingen kalles dette treffende for "det andet hovedspor" i folkelig salmesang i Danmark (s. 249).

Foreningen for Indre Mission, grunnlagt i 1853 førte etter hvert til et mer organisert forsamlingsliv. De vaktet fellessang utviklet seg i et samspill mellom tradisjonelt og moderne. Brorsons og Kingos salmebøker ble flere steder brukt side om side.

I takt med økende organisering og lekmannsbevegelsens tettere kontakt med kirken, ble sangen mer ensrettet. Andre sangbøker med sanger i den

nye stil ble tatt i bruk. Fra siste del av 1800-tallet av gjorde den anglo-amerikanske vekkelsessang seg sterkt gjeldende, og deres musikalske uttrykk utkonkurrerte etter hvert den eldre brorson-sang. Et utvalg brorson-salmer blir analysert, for blant annet å avdekke sang-estetiske trekk og samtidig hvor melodiene er hentet fra. Kun få melodier følger melodihenviingen i Brorsons salmebøker. De fleste er visemelodier i muntlig tradisjon og nyere salmemelodier. Brorson-sangerne foretrekker et lysere og lettere uttrykk, og i tråd med dette varierer rytme og melodi, moll-melodier blir til dur, treklangs-melodikk og en langsom harmonisk rytme foretrekkes. Fellessangen er samstemt og samlende. Det er spesielt interessant å få innblikk i hvordan brorson-sangen i Danmark er forskjellig fra den i Norge på dette punkt.

Avhandlingens studie i sin helhet viser at den folkelige kingo- og brorson-sangen har styrket fellesskapet og vekkelsens utbredelse. Konflikten mellom kirkens offisielle syn og folkets sangpraksis som en kulturkonflikt synliggjøres. Kingo og Brorsons salmebøker fikk kanonisk status. De sterke Jyder og Kristelig Lutheransk Trossamfund kjempet for å kunne synge etter Kingos salmebok på gudstjenestene. Hverken Kingo-sangerne eller harboøres brorson-sangere var passive mottakere av sangen, uansett om kingosangerne gikk mot strømmen og harboøres brorsonsangere kan sies å ha gått med strømmen. De har likevel begge vist evne til selv å handle gjennom sangen. Kingo-sangerne er bevisste om melodienes betydning som bærere av ordene i den enkelte salme, "Å synge den rene lære". Dette vises tydelig i deres motstand mot Evangelisk-kristelig salmebok som de mente endret trossgrunnlaget, både teologisk og liturgisk, språklig og musikalsk. Avhandlingen ser dette som eksempel på "det profanes innbrudd i det hellige", i tråd med Eliades forestilling om det religiøse menneske og den mytiske tid til forskjell fra den profane. Gjennom Kingos salmebok og dens liturgiske funksjon i gudstjenesten, fikk det religiøse menneske adgang til evighetens hellige tid (s. 199–200).

Avsluttende kan det sies at analysen i denne avhandlingen ser ut til å ha utnyttet det tilgjengelige kildematerialet svært godt, og bidrar dermed med ny og viktig kunnskap om den folkelige kingo- og brorsonsangen. Noen spørsmål kunne fått et mer utfyllende svar dersom feltarbeid i nåtid hadde vært mulig. Det gjelder spesielt spørsmål angående sangens sosiale og religiøse rolle i utøvingssituasjonen. Med tanke på Kingo-sangernes bevissthet om melodienes betydning som bærere av ordene i den enkelte salme, er ikke bare melodien, men også teksten viktig for dem. Det vitner også deres motstand mot Evangelisk-kristelig salmebok om. Salmenes tekster kunne derfor vært koblet mer inn i analysen, men det ville kanskje ha sprengt avhandlingens grenser.

Lydeksempler som følger avhandlingen:

Eksempler på Nils Schørrings, Thorkild Knudsens og Sigvald Tveits innspillinger pluss opptak med en amerikansk sanger finnes på cd-en som er innlagt i avhandlingen og på <https://musi.uu.se/forskning/kingotone-og-brorsonsang>. På s. 125 i avhandlingen står henvisninger til hvor man kan finne andre lydopptak brukt i analysen. ■

BOOK

Rimdrottningar, folkmusiker och rockband: Om deltagandets och lärandets villkor i musikkivet inleds med ett förord av redaktörerna som beskriver antologin och dess sju artiklar. Artiklarna har det gemensamt att författarna samtliga studerat deltagande i musikkivet på olika sätt. Författarna kommer från olika vetenskapliga discipliner som musikpedagogik, musikvetenskap, sociologi och etnologi och utgångspunkten tas i deras respektive avhandlingar. Målgruppen för boken, menar redaktörerna, är alla som på något vis arbetar med kulturfrågor och musik.

"Gissa vad som händer när beatet går på? Jag rhymer som en queen – jag är på högsta nivå" av Camilla Jonasson handlar om musik, teknologi och pedagogik. Fokus är på det hon kallar för musikskaparhybriden, en beskrivning av hur människa och teknologi samverkar i musikskapande. Hon resonerar kring fem olika typer och dessa diskuteras bland annat i relation till jämställdhet och lärande. Hon har studerat tre olika musikmiljöer, alla bestående av enbart tjejer eller transpersoner. Slutsatsen är att i hennes undersökningar tar kvinnor makt över teknologin, men det behövs både mer handledning och bättre pedagoger. En annan sak hon framhåller är att musiktexter, både deras innehåll och funktion, är viktigare än vad som visats tidigare och behöver därför få ta mer plats i musikundervisningen. Överlag ett intressant kapitel med lite nya ingångar.

I "Om trovärdighet i hiphopmusicerande" av Andrea Dankić diskuteras hur trovärdighet skapas, förvaltas och påverkar musikskapande i hiphop samt hur det praktiska musicerandet hänger samman med detta. Undersökningen är gjord utifrån tre hiphopraktiker: musikläger för tonårstjejer, battlerapscenen och DJ:ar som spelar på nattklubbar. Hon utgår från tre förståelser för hiphop: som subkultur, som politisk kamp samt som en estetisk konvention. För hiphop som subkultur menar hon att det ingår en autentisk förståelse av att leva ut hiphopraktiken genom att ägna sig åt alla delar av hiphop. Detta skapar en gräns mot dem som enbart lyssnar på musiken. Hiphop som politisk kamp handlar om en intim relation till det afroamerikanska samhället. Här talar författaren om ett slags utanförskapets och de stigmatiserades musik. Hiphop som estetisk konvention handlar om att förhålla sig till det regelverk som finns för musikandet (Smalls begrepp). Hon skriver sedan om en idealtypisk hiphopposition som hon definierar som "en ung (ofta) arg och kriminellt belastad man som rasifieras som icke-vit och är från en miljon-programförort" (s. 57). För att komma bort från denna stigmatisering säger några av de DJ:ar Dankić intervjuat att de väljer att inte berätta vilken musik det är som de spelar utan istället gör omskrivningar som musik som får dansgolvet att gunga. Författarens resonemang om hiphop som underdogperspektiv anser jag går hand i hand med hur man resonerat om subgenrer i tidigare forskning. Hon för också ett resonemang om rättvis representation kontra konstnärlig kvalitet som jag upplever som långsökt och något otydligt. Hon avslutar med frågan: "vilka konsekvenser kan det få att hiphoppositionen, som bygger på en förståelse av trovärdighet kopplat till stereotyper, fyller en så central roll i den mest populära musiken bland dagens unga?" (s. 67) Jag menar att detta är samma diskussion som funnits i alla tider där man förfasat sig för dagens musik och dess påverkan på ungdomarna. Man behöver läsa mycket mellan raderna för att förstå helheten av artikeln vilket ger ett tydligt exempel på att författaren är mer insatt än läsaren.

Rimdrottningar, folkmusiker och rockband. Om deltagandets och lärandets villkor i musikkivet

Karl Asp & Susanna Leijonhufvud (red.)

Stockholm: KMH. 2022.

EVA KJELLANDER HELLOQVIST

”Rockbands utmaningar och lärprocesser” av Tobias Malm handlar om hur ett rockbands verksamhet fungerar, orsaker till de utmaningar som kan uppstå samt hur bandmedlemmar hanterar dessa utmaningar. Syftet är att ”bidra till förståelse av de sociala processerna i ett rockband” (s. 71). Han utgår bland annat från att en person kan ha flera olika identiteter som den sedan behöver laborera med för att hantera verkligheten och menar vidare att när det uppstår konflikter mellan de olika identiteterna kan man tala om identitetsdilemman. Kapitlet baseras på tre delstudier varav en intervjustudie och två fallstudier. Den första studien utgår från sex intervjuer med personer från tre olika band. Den andra studien, fallstudie ett, görs med det han kallar Popbandet. Den tredje studien, fallstudie två, görs med det han kallar Rockbandet. Popbandet var väl förankrat nationellt medan Rockbandet var förankrat internationellt. Författaren har identifierat sex olika identiteter i banden: entreprenör, hobbyutövare, kollega, kreatör, proffs och vän. Det är i dessa olika motsatspar som han menar att identitetsdilemman uppstår. Dilemmat mellan entreprenör och kreatör blir tydligt i Popbandet där produktionsfaserna blir längre än vilofaserna och insikterna om att det krävs mycket arbete för att ”komma någonstans” skapar en tveksamhet för några av deltagarna. Här talas det om vikten av att alla vill samma sak. Kollega och vän är ju av naturliga skäl en svår balansgång. Att arbeta ihop med, och dessutom driva företag tillsammans med sina vänner, är inte lätt och kräver en stor öppenhet hos alla parter. Proffs- och hobbyutövardilemmat visar sig tydligt i Rockbandet där en av diskussionerna rör hur mycket de ska ta betalt för en spelning. Här handlar det i förlängningen om att antingen kunna försörja sig på sin musik eller att ha andra arbeten vid sidan om. Författaren menar att dessa dilemman har mening för de lärprocesser som bandmedlemmarna genomgår. I dessa finns utvecklingen av banden. Om graden av flexibilitet minskar så finns det stora risker att banden inte överlever. Sammantaget intressant men jag är inte helt med på att vi har olika identiteter. Kanske handlar det snarare om identitetsroller som vi antar utifrån den kontext vi är i.

”En riktig musiker” av Daniel Fredriksson handlar om musik och kulturpolitik i Dalarna. Författaren har intervjuat aktiva musiker om hur det är att vara musiker i relation till frågor om kulturpolitik och kulturbidrag. Han pratar om kulturpolitiken både som möjliggörare och som villkorande och identifierar i detta olika logiker. Han har genomfört intervjuer med musiker samt med företrädare för kulturinstitutioner i Dalarna och menar att där kulturpolitikerna pratar om samverkan pratar musikerna om kvalitet. I artikeln resonerar han om ovanstående logiker där ett exempel är svårigheten att tänka sig att ett musikprojekt både kan anses hålla hög konstnärlig nivå och samtidigt anses ha låg kvalitet. Detta såg han till exempel i hur olika ansökningar var utformade. I spänningsfältet nyskapande och tradition var det viktigt att veta vad som skulle tryckas på i en ansökan och det nyskapande gav större utdelning. Ytterligare ett spänningsfält var betydelsefullt, det mellan centrum och periferi där det fanns en uppfattning om att det var i Stockholm den bästa musiken med de bästa förutsättningarna skapades, detta grundat i historiska maktförhållanden. I detta kapitel är det tydligt att resonemanget om kommersialismens negativa verkningar lever kvar. Det handlar inte så mycket om ifall musiken eller det som skapas är bra, bara det går att söka medel för det. Strategierna är viktigare än det konstnärliga.

”Villkor och förutsättningar för högre folk- och världsmusikutbildning” av Ingrid Hedin Wahlberg handlar om hur normer och makt är verksamma inom folk- och världsmusikutbildning inom högre musikutbildning. Författaren undersöker skärningspunkten mellan makt, musik och kunskap. Hon har intervjuat, observerat och följt studenter och lärare vid tre högre utbildningar. Det presenteras ett antal exempel på hur musik används i utbildningen och utifrån dessa resonerar hon om makt och normer. Ett exempel handlar om hur vissa studenter måste lära sig själv om det inte finns någon mästare att lära från. Konstmusiken används som jämförelsegenre och författaren menar att musiken anpassas till konservatoriet och de normer som finns där och att det därför skett en akademisering av folk- och världsmusikutbildningarna. I texten finns det flera sidor med genomgång av vad folkmusik och världsmusik är och hur det historiskt sett ut. Detta känns lite onödigt eftersom det är mer intressant vad författaren kommer fram till i sin avhandling. Det känns som att författaren har en egen agenda här. Jag menar att det finns styrdokument och annat att förhålla sig till inom högre utbildning och det fungerar inte som till exempel i ett spelmannslag eller en folkmusikensemble. Det kan inte finnas en pedagog för alla instrument och det egna repeterandet behöver inte betyda att det är lärlöst.

”Att bryta reproduktion i kulturskolan” av Cecilia Jeppsson handlar om hur man kan få underrepresenterade grupper att komma till kulturskolan och författaren menar att en grundläggande utgångspunkt är den sociala skiktningen som finns i samhället. Kulturskolan, menar hon, ”i oproportionerligt hög grad attraherar och engagerar svenskfödda flickor med välutbildade föräldrar” (s. 153). Kulturskolechefernas uppfattningar undersöktes utifrån deras sätt att förhålla sig till att det finns ett ojämlikt deltagande. Författaren hittade sex olika positioneringar i sitt material: omvärldspanaren, den progressiva pådrivaren, implementeraren, kameleonten, vän av långsiktigt lärande och ifrågasättaren. Därefter visar hon på olika strategier för att locka underrepresenterade elever, till exempel genom att sänka avgifterna eller ha kortare kurser där eleverna får prova på. Hon skriver också en del om hemövning och problematiken i att många elever inte har den möjligheten. Hemövning krävs för att man ska bli bra på sitt instrument. Hon menar att det kanske skulle vara möjligt att istället anpassa förväntningarna utifrån elevernas ambitionsnivå istället. I slutänden rör det sig om att alla ska få samma möjlighet, något som också är stipulerat i Barnkonventionen. Förvisso, menar jag, är det mycket viktigt att alla får samma möjligheter men det kanske inte behöver betyda att alla behöver gå i en kulturskola. Tidigare forskning visar till exempel att pojkar musicerar i högre utsträckning tillsammans med kamrater på studieförbund och liknande (se Bergman 2009). En sak som sällan diskuteras är också det utbud av instrumentundervisning som kulturskolan erbjuder. Kanske är de underrepresenterade barnens instrument inte ens tillgängliga.

”Tankar om musikaliska handlingar och social hållbarhet” av Anna-Karin Kuuse avslutar antologin och författaren börjar med att slå fast att ”musik uppfattas som ett viktigt socialt och kulturellt fenomen som aldrig går att isolera endast till ett kunskapsämne” (s. 175). Därefter presenterar hon El Sistema och hur det etablerats i världen. Hennes avhandling tog sin utgångspunkt i El Sistema och deras pedagogiska idé. Avhandlingen drog sedan mer åt vad en sådan idé gör med synen på musikundervisning i stort. Utifrån Agenda 2030

skriver författaren om social hållbarhet och vad det kan innebära vad gäller rättvisa och demokrati i skolans musikundervisning. Därefter talar hon om musikalisk agens och om vilka möjligheter individer har att utveckla sociala kompetenser genom musik. Hon sammanfattar resultatet med att visa att en socialt hållbar musikundervisning består av: "retoriska förutsättningar, elevers individuella, relationella och multimodala möjligheter samt lärares kritiska reflektioner kring praktikens retorik, struktur och relationer" (s. 189).

Sammantaget menar jag att antologin är intressant som en översikt över några nyare avhandlingar på temat musikaliskt lärande och deltagande. Men, det känns lite som förlängda abstracts och hade därför tjänat på att de fördjupade någon aspekt av sin avhandling istället för att ge en översikt över den. Vi får till exempel veta vid flera tillfällen vad en sammanläggnings-avhandling är och Bourdieus teorier presenteras på flera olika ställen, även i inledningen av Carina Borgström Källén, alla helt oproblematiserade. Det är kanske inte rimligt att en sådan här antologi ska innehålla ett större djup, speciellt inte eftersom alla är nydisputerade, men det hade varit mer intressant. Vissa av artiklarna förefaller något oreflekterade, något som säker inte stämmer med deras avhandlingar. Men eftersom alla ger upphov till följdfrågor tror jag att artiklarna var för sig kan vara bra ingångar till fördjupade diskussioner, framför allt inom grundutbildning. Men att sträckläsa en antologi är kanske inte att rekommendera, inte i detta fall i alla fall. ■

De visor som på norska kallas "skillingsviser", på svenska "skillingtrycksvisor", är visor som trycktes på enkelt papper, vanligtvis ett enda stort ark som veks ihop till passande format. I båda länderna förknippas de främst med 1800-talet, det århundrade då sådana tryck publicerades i en större omfattning än både förr och senare. Namnet kommer av att de kostade en eller ett par skillingar, ett pris som de flesta hade råd med.

I Sverige inleddes en systematisk forskning på 1950-talet av Ulf Peder Olrog, initiativtagaren till Svenskt visarkiv, ett arkiv som har fortsatt att vara landets viktigaste forskningsinstitution rörande skillingtrycksvisor. I Norge ökade det vetenskapliga intresset för dessa visor markant efter millennieskiftet, och i dag finns det ett nätverk av forskare som är spridda över hela landet. Siv Gøril Brandtzæg, försteamanuensis i litteraturvetenskap vid NTNU i Trondheim, är ledare för projektet *Skillingsvisene i Norge 1550–1950: Den forsømte kulturarven*. Hon är redaktör för två volymer med studier kring skillingtrycksvisorna som båda kom ut 2021. I den första, vars titel är identisk med det ovannämnda forskningsprojektet, har hon haft Karin Strand vid Svenskt visarkiv som medredaktör. I den senare, den bok som ska granskas närmare här, *Arven fra skillingsvisene*, heter medredaktören Bjarne Markussen. Han är professor i litteraturvetenskap vid universitetet i Agder, och man noterar att ytterligare två av bokens bidragsgivare har en tjänst vid samma universitet. Ett annat centrum för forskningen är Nationalbiblioteket i Oslo där Norsk visarkiv ingår som en del; tre av bidragsgivarna är forskningsbibliotekarier där.

I sin inledning vill de båda utgivarna utvidga definitionen av "skillingsviser". De tycker att den även ska omfatta visor som delar estetiska och tematiska drag med de gamla skillingtrycksvisorna men som har förts över till

BOOK

Arven fra skillingsvisene

Fra en sal på hospitalet til en sofa fra IKEA.

Siv Gøril Brandtzæg & Bjarne Markussen (red.)

Oslo: Scandinavian Academic Press, c/o Spartacus forlag AS. 2021. 454 s. ill.

BENGT AF KLINTBERG

nya medier som kabaréer, radio och grammofonskivor. Kontinuiteten kan bestå i att de är nyskrivna texter till äldre melodier, det som i internationella sammanhang kallas *contrafactum*, eller att de vänder sig till samma breda sociala skikt som skillingsvisorna eller att de liksom dessa återger nyhets-händelser på ett sätt som vädjar till publikens känslor. Inledningen avslutas med korta presentationer av de elva bidragen.

Ole Karlsen, professor i nordisk litteraturvetenskap vid Høiskolen i Innlandet, har redan tidigare gett prov på sitt intresse för Alf Prøysens författarskap. År 2015 utkom hans bok om Prøysens lyrik, *Vakkervisa hu skulle søngi*, där Karlsen står som redaktör och författare till en stor del av de texter som ingår. I sin artikel i "Arven fra skillingsvisene" gör han en grundlig genomgång av Prøysens förhållande till den vistradition han växte upp med. Prøysen fick tidigt en viktig roll som vissamlare och hade i många år en fast spalt i en veckotidning där han tog emot insända skillingtrycksvisor. Efter hans död gavs de ut i fem volymer. I sina egna visor, där omdiktningar av gamla välkända visor ingår, för han traditionen vidare på ett personligt sätt som har gjort att Alf Prøysen i dag räknas som en betydande poet, hyllad av bl.a. sin yngre diktarkollega Jan Erik Vold. Jag läste Ole Karlsens visanalyser med intresse och har nu lärt mig att namnet Prøysen kommer från stugan där han växte upp. Flera av stugorna i trakten hade storståtliga namn efter riken i Europa, i hans fall Preussen, uttalat Prøysen.

Svein Slettan, professor vid Institutt for nordisk og mediefag, universitetet i Agder, tecknar ett levande personporträtt i artikeln "Elias Akselsen – tatersanger i skillingsvisetradisjonen". Det som genast slår en är att han använder ordet "tater" i stället för "resande". Men Elias Akselsen presenterar sig själv som "tatersanger", och andra resande i Norge har i stigande grad börjat åter-använda denna benämning som tidigare har uppfattats som starkt nedsättande.

Slettan visar att Einar Akselsens repertoar är sammansatt av sånger från många olika genrer. Förutom sångerna som skildrar de resandes liv i gamla tider ingår även religiösa sånger och nyare sentimentala schlager. De senare vädjar till känslor som publiken ofta värjer sig mot. Men när de framförs med Akselsens intensitet, inpassade i hans livshistoria, gör de intryck. Med sin egenkomponerade repertoar bidrar han till en revival av själva tatar-identiteten. Ett litteraturtips för fortsatta studier inom detta spännande forskningsfält är etnologen Magnus Bergs *Romanen och tattaren. Bilden av resandefolket i svensk skönlitteratur 1842 till 2018* (2020).

Ett liknande exempel på en kategori skillingtrycksvisor som har upplevt en revival är rallarvisorna. De behandlas av Johan Magnus Staxrud, doktorand i kulturstudier vid Universitetet i Sørøst-Norge, i artikeln "Rallarvisa som rallarpop". I rallarvisorna skildras järnvägsbygget i Sverige och Norge under 1800-talets senare hälft och början av 1900-talet. Flera av dem återupplivades under 1970-talets visvåg. Ännu en revival kom så sent som 2015; då gav den norska musikgruppen Grove horn ut skivan "Rallarpop".

Staxrud har stött på en annan förklaring till ordet "rallare" än den vanliga, nämligen att det går tillbaka på ordet "ralle", ett svenskt ord för "trillebår", skottkärra (s. 84). Det är en förklaring som jag föreslår att han stryker om artikeln är ett förarbete till doktorsavhandlingen. Något ord med betydelsen finns inte i Svenska Akademiens ordbok (SAOB) eller i någon av de dialektord-böcker jag har sökt i.

På s. 87 räknar Staxrud inom parentes upp några namn som står bakom norska och svenska samlingar av rallarvisor: (Lund, Hedemann, Ström, Ahrab). När jag sökte efter det sistnämnda namnet i litteraturlistan kunde jag inte hitta det. Några sidor senare fick jag förklaringen: Björn Arabh (vars namn stavas just så) har aldrig varit inblandad i någon tryckt samling av rallarvisor men gav 1973 tillsammans med Pierre Ström och Ragnar Olsen ut ep-plattan "Rallare: Visor från Malmbanan/Ofotbanen".

Större delen av artikeln ägnas åt en ingående analys av arrangemangen i skivan "Rallarpop" och av innehållet i två av de visor som ingår, "En rallare dør" och "Prostvisa på banan Gällivara-Ofoten".

Anne Sigrid Refsum är anställd vid Institutt for språk og litteratur på NTNU i Trondheim och arbetar med den första doktorsavhandlingen i Norge som är baserad på skillingtrycksvisor. Hennes artikel "Sinklarvisa. Skillingsvisa som samlet Norge til ett rike" är en verklig läsoplevelse, men den har också mer än något annat bidrag väckt min förvåning. I artikeln levandegör hon hur det kan ha gått till när normannen Edvard Storm sent på 1700-talet (troligen slutet av 1781) under en vistelse i Köpenhamn skriver "Zinklars Vise", den första patriotiska sången i det nyligen självständiga Norge. Den handlar om hur en här av skotska legosoldater under ledning av överste George Sinclair besegras av en norsk bondehär vid Kringen (en händelse som ägde rum 1612).

Anne Sigrid Refsum går igenom visan strof för strof och visar hur skickligt Storm har utnyttjat stildrag som kunnat elda den norska kampviljan i tider av krig – exempel på detta finns så sent som från 1940-talets nazistiska ockupation. Visan har inspirerat konstnärer till historiemålningar och fick Henrik Wergeland att författa dramat "Sinclars død". Hon redogör också för de olika melodier som den har sjungits till. Flertalet av melodierna från 1800-talet är varianter av den spanska folkmelodin La Folia (s. 148).

Det som förvånar mig är att Refsum inte någonstans i sin artikel nämner att det finns en svensk Sinclairsvisa som också den har sjungits till Folia-melodin. I sin bok *La Folia. En europeisk melodi i svenska musikmiljöer* (2008) tar Margareta Jersild och Märta Ramsten upp denna visa (s. 96 ff). Den handlar inte om en skotsk här i Norge utan om en händelse som upprörde många i Sverige, mordet år 1739 på det svenska sändebudet Malcolm Sinclair. Han var på väg från Turkiet när han mördades av ryssar. Den svenska skillingtrycksvisan trycktes i sammanlagt ett hundratal upplagor mellan åren 1739 och 1910.

Jag kan inte tänka mig att Refsum har varit okunnig om visans existens. Förklaringen till att den inte nämns måste vara att hon velat koncentrera sig på Edvard Storms dikt, utan tillbakablickar på eventuella äldre inspirationskällor. Självt tycker jag att en diskussion av förhållandet mellan visan om Malcolm Sinclair och den om George Sinclair (som var det namn som bars av en av den skotske härförarens kaptener, inte av härföraren själv) skulle ha gjort artikeln ännu mera läsvärd än vad den är nu. Och den hade på intet sätt förringat värdet i den norska visan.

Nu finns visan om Malcolm Sinclair ändå med i *Arven fra skillingsvisene*. Karolina Westling som är musiker, både vokalist och fiolspelare, har särskilt intresserat sig för framförandep Praxis av vokal folkmusik. I "Fra musikkmanuskript til konsert. Skillingsviser i ett utøverperspektiv" gör hon på ett ställe

en fin analys av den bohusslänska sångerskan Lena Larssons framförande av just Sinclairsvisan.

Trond Haugen, forskningsbibliotekarie vid Nasjonalbiblioteket, har upptäckt ett nytt och utforskat område för visforskningen: det tidiga 1900-talets kabarévisor. Titeln på hans bidrag är "Skillingsvisas övergångar. En studie av en kabarettvisa från 1920-talet". I den försöker han spåra ursprunget till en sångtext från skillingtryckens avslutande fas med titeln "Skyggen av Karl Johan". Visans tema hör till de klassiska: en ung kvinna sviks av sin älskade och hamnar i alkoholism och prostitution. Den enda upplysningen på skillingtrycket är att den har sjungits av Frida Selberg.

Olika källor som kulturhistorisk Oslo-litteratur, inspelningar i NRK:s radioarkiv och nottryck leder Haugen fram till såväl tonsättaren som textförfattaren. Den senare hette Rudolf Mjølstad och var skådespelare och revyförfattare. Som läsare låter man sig med nöje dras in i detektivarbetet.

I *Arven fra skillingsvisene* berättas åtskilligt om nostalgien i ett föränderligt samhälle. Det kanske bästa exemplet är Astrid Nora Ressems och Hans-Hinrich Thedens artikel "Frem fra glemselen. En historie om Norges mestselgende plateserie". Båda författarna är knutna till musiksektionen på Nasjonalbiblioteket.

LP-serien "Frem fra glemselen" är den bästsäljande skivserien i Norge någonsin; den första skivan från 1974 såldes i 130 000 exemplar, och framgången höll i sig i många år. För en del musikkännare kom framgången som en överraskning; innehållet var gamla skillingtrycksvisor, framförda på ett rättframt sätt av en kvinnlig och en manlig sångare i arrangemang som lånats från countrymusiken. De båda författarna beskriver i detalj alla steg i framgångssagan, alla medvetna musikaliska beslut som togs av de inblandade och musiksmaken i Norge på 1970-talet. När jag läste den täta väven av information gick mina tankar osökt till antropologen Clifford Geertz begrepp "thick description". Som författarna skriver: "Frem fra glemselen" är ett kapitel i norsk musikhistoria.

En världsberömd sångartist som har hämtat inspiration från skillingtrycksvisorna är Bob Dylan. Michael J. Prince, professor i amerikansk litteratur och kultur vid universitetet i Agder, tar hans sång "John Wesley Harding" som exempel. Den är titelsången på LP:n som kom vintern 1967. I likhet med många skillingtrycksvisor handlar den om en social bandit som heroiseras – prototypen är Robin Hood, ett annat amerikanskt exempel är Jesse James. Artikeln ger många intressanta ingångar till Dylans bruk av traditionen. Michael Prince sätter sången i relation till amerikansk "moral panic" vid denna tid. Trots det sociala vänsterperspektivet står den för en välkänd tradition, den är inte psykedelisk, innehåller ingen flummig drogromantik utan knyter an till ett äldre amerikanskt Westernideal.

Under läsningen av boken har jag flera gånger tvingats inse att jag har missat åtskilligt av intresse på den norska musikscenen. En vissångare som jag gärna hade lyssnat på men som jag möter först nu är Ole Paus. Om honom och hans viskonst skriver Bjarne Markussen i "Paus-posten. Nyhetsviser som politisk satire". Under 1970-talet gav Ole Paus ut tre CD-skivor som han presenterade under rubriken Paus-posten. De innehåller sånger som medvetet knyter an till skillingtrycksvisornas funktion som nyhetsorgan. Med ett lätt arkaiserande ordval ger Ole Paus där sina satiriska kommentarer till dags-

händelserna, alla med rubriker hämtade från dagspressen. På mig verkar det som om skivorna har en viss likhet med Cornelis Vreeswijks "I stället för vykort". Såvitt jag vet fick Paus-posten inte något genomslag hos en svensk publik. Det är synd, han är en originell röst som har fått mig att tänka på både Cornelis och Finn Zetterholm.

Ytterligare ett bidrag av Bjarne Markussen följer direkt efter hans artikel om Ole Paus. I det återger han ett samtal som han hade med den nyligen bortgångna radiorösten, författaren, samhällsdebattören och kabaréartisten Else Michelet (1942–2021). Titeln är "Forutsetningen for å ha noe på hjertet er at man har et hjerte å ha noe på". Bjarne Markussens frågor gäller främst det satiriska radioprogrammet "Hallo i uken" och ett antal av de satiriska vistexter som Else Michelet är författare till. Hennes kommentarer kommer att vara en värdefull källa för den som i framtiden vill skriva om Else Michelets insatser på den norska kulturscenen.

Bokens sista inslag står redaktören Siv Gøril Brandtzæg för, och i det möter läsaren äntligen den visa som finns omnämnd i bokens undertitel: "Fra en sal på hospitalet til en sofa på IKEA". Ämnet knyter an till den coronapandemi som ännu inte är överstånden; titeln är "Syke sanger. Fra epidemiske skillingsviser til pandemisk pop". De äldsta skillingtrycken är en visa om födseln av ett deformerat barn och en prosatext om ett pulver som ger skydd mot pesten, åtföljd av en psalmtext. Från ungefär samma tid är en visa som diktats "til Skræk og Advarsel" och verkar handla om en kvinnas död i syfilis. Den kända visan "I en sal på hospitalet" (som fortfarande sjungs av barn i Sverige, men där ligger flickan i en sal på lasarettet) låter som en skillingtrycksvisa men har faktiskt aldrig funnits i svenskt skillingtryck. Bland Brandtzægs exempel från vår tid finns sångtexter utlagda på youtube av prästen Bjørn Eidsvåg för att vara till hjälp i krishantering. Avslutningsvis ges exempel på utdrag ur talade nyheter om pandemin som har vrängt till sånger och lagts ut på nätet. Det material som redovisas är ganska heterogent, och man kan fråga sig om skillingtrycket om ett deformerat barn och prästen Eidsvågs sånger har särskilt mycket gemensamt. Ämnet *Syke sanger* har uppenbarligen valts för sin aktualitet, inte därför att det ägnar sig speciellt väl för en diakron analys.

Boken *Arven fra skillingsvisene* är ett glädjande tecken på att forskningen kring skillingtrycksvisorna och deras sentida motsvarigheter är vital i Norge för närvarande. För en svensk läsare fungerar boken som nyttig information om händelser som har tilldragit sig i vårt västra grannland. ■

BOOK

Ett försummat kulturarv – så betecknas skillingtrycken i den omfattande skriften *Skillingvisene i Norge 1550–1950: Studier i en forsømt kulturarv*. Det är förvisso sant att skillingtrycken länge slumrat i arkivens och bibliotekens hyllor och varit både svåråtkomliga och, dessvärre också, med några få undantag ointressanta för forskningen. Det gäller inte bara de norska trycken, utan skillingtrycken och deras motsvarigheter i hela det nordeuropeiska området.

Under 2000-talet har intresset vaknat för dessa små kommersiella vardagstryck – eller "street literature", som genren kallas i engelskspråkiga studier. Bland annat publicerades 2014 en antologi under rubriken *Street ballads in nineteenth-century Britain, Ireland, and North America. The interface between print and oral tradition* (red: Atkinson & Roud), vilken följdes två år senare av *Media and print culture consumption in nineteenth-century Britain* (red. Rooney & Gasparini, 2016). I Sverige tog Svenskt visarkiv och Kungl. Gustav Adolfs Akademien initiativ till ett tvärvetenskapligt seminarium med tema "Skillingtryck som källmaterial", vars inlägg publicerades 2015 i *Tryckta visor: Perspektiv på skillingtryck som källmaterial*. Möjligen kan denna utgåva ha inspirerat till den nu utgivna norska antologin, som får ses i ljuset av det nyvaknade intresset.

Skillingvisene i Norge 1550–1950 är den första stora vetenskapliga utgåvan i Norge i denna genre. Det är fråga om en antologi med 14 artiklar av författare som representerar olika ämnesområden: litteraturvetenskap, språkhistoria, historia, idéhistoria, mediehistoria, musikvetenskap, konstvetenskap, biblioteks- och arkivvetenskap. Artiklarna visar på den stora forskningspotential som finns i dessa enkla vardagstryck. De inte bara speglar sin historiska samtid, de är också direkta historiska källor – låt vara förmedlade med avsikt att kunna säljas. Skillingtryckens visor rymmer i stort sett allt som rör mänskligt liv och beteende, högt och lågt, andligt och världsligt. Detta blir rikt illustrerat i antologins artiklar, ofta i fallstudier, i vilka vi möter mycket av det som ofta förknippas med skillingtrycksvisornas innehåll, som olycklig kärlek, hemska olyckor, brott, bråd död, men också rasfördomar, övernaturliga händelser och Guds bestraffning. Utöver det lämnar flera av artiklarna information om den så viktiga "infrastrukturen" kring skillingtrycken, dvs. förlags- och tryckeriverksamhet, distribution och tryckens vidare öden i samlingar. Artiklarna har alltså sammantaget stor bredd, vilket också gäller tidshorisonten med exempel på tryck alltifrån 1500-talet till ett stycke in på 1900-talet, då utgivningen av skillingtryck började ebba ut.

Siv Gørel Brandtzæg, verksam vid NTNU i Trondheim och en av redaktörerna för utgåvan, har i en ytterst välskriven och innehållsrik introduktion försökt spåra skillingtryckens plats i norskt kulturarv. Hon konstaterar att skillingtrycksvisorna nästan aldrig nämns i litteraturhistoriska eller kulturhistoriska översikter och sammanhang, medan de i själva verket utgör den äldsta litteratur som tryckts i Norge. Skillingtrycksvisornas hybrida position i skärningspunkten mellan skriftlig och muntlig tradition har också gjort dem svårtolkade i forskningssammanhang. Med sin funktion som både nyhetsmedium, underhållning, tröst och moralisk lärdom har skillingtrycken rotat sig djupt in i människors vardag, samtidigt som de setts över axeln av forskare och kulturelit, eller som Brandtzæg skriver: "i visene kan vi høre

Skillingvisene i Norge 1550–1950

Studier i en forsømt kulturarv.

Red: Siv Gørel Brandtzæg & Karin Strand

Spartacus Forlag AS / Scandinavian Academic Press, Oslo 2021.

ISBN 978-82-304-0278-8

MÄRTA RAMSTEN

klangen av stemmer som sjelden blir hørt når historiebøkene skal skrives". Brandtzæg understreker att den forskning som redovisas i antologin har möjliggjorts genom digitalisering och webb-publicering av de stora skillingtryckssamlingar som finns i bibliotek och arkiv i Oslo, Trondheim och Bergen.

Antologins artiklar är uppdelade i två avdelningar: visornas texter och skillingtryckens kontexter. Under den första rubriken ryms alltså de artiklar som utgår från skillingtryckens texter. Här möter vi vismonografier som "Visan om Riddar Brynning", vars förekomst i skillingtryck under mer än 200 år får författaren Anne Sigrid Refsum att fråga varför en sentimental kärleksvisa på 105 strofer kunde bli "en superhit" hos många generationer skillingtrycksköpare, inte bara i Norge, utan i hela Skandinavien. Bjarne Markussen, professor i litteraturvetenskap vid Agders universitet, har tagit sig an vistexter om död och sorg – en stor genre – och analyserar texterna bland annat utifrån psykologisk sorgteori.

Om människans möte med övermakten skriver historikern Sarah Dahle Hermanstad och utgår från vistexter om skeppsbrott och olyckor till sjöss, ett slags aktualitetsvisor, som framför allt såldes och sjöngs bland befolkning i kusttrakter. Katastrofvisor ägnar sig också litteraturvetaren Siv Gørel Brandtzæg, tillika antologins redaktör, åt i sin artikel, företrädesvis tidiga sådana texter som fungerade som nyhetsförmedling innan tidningspressen fanns. Som exempel tar hon visor om lerskredet i Trondheim 1634, jordskalvet i Lissabon 1755, de stora bränderna i Oslo 1624 och i Bergen 1756 samt det våldsamma ovädet på Foldahavet 1627 då 210 fiskare omkom. I undersökningen av visorna använder hon "korrespondenser" som ledord. I visorna kan man se hur religiösa och tematiska sammanhang skapas i förmedlingen av de olika katastroferna. Likaså finns en förbindelse mellan visorna såväl tryckhistoriskt som i bruket av motiv och melodianvisningar.

Övernaturliga händelser, inte minst himlafenomen, har förundrat och satt skräck i människor i alla tider och därmed varit utsatta för samtidens tolkningar. Idéhistorikern Siv Frøydis Berg har noterat att just kometer varit ett givet ämne i skillingtrycken framför allt i äldre tryck från 1580-talet och framåt. Artikeln blir en gedigen och intressant genomgång av hur tidens idéhistoriska och religiösa strömningar påverkat synen på kometen som varsel och tecken, vilket återspeglas i skillingtryckens texter.

Som föregångare till vår tids sensationsjournalistik kan man se de skillingtryckstexter som handlar om mördare och andra förbrytare. Litteraturvetarna Even Igland Diesen och Silje Haugen Warberg drar linjer från vistexter om och av kriminella till dagens "true crime"-poddar och självrepresentationen i raplyriken. Randi Neteland, verksam vid universitetet i Bergen som språkforskare med specialisering i sociolingvistik, reder i sin artikel ut språkliga variationer i en känd rallarvisa återgiven i norska och svenska skillingtryck.

Antisemitism är ett återkommande tema i framför allt 1800-talets skillingtryckstexter, ofta i formen av satir eller nid i kombination med elaka karikatyrer. Om dessa texter och även texter med rasistiska inslag skriver litteraturvetaren Gerd Karin Omdal i en artikel med titeln "Föreställningen om 'den andre' i skillingtryck". Hon påpekar att vistexterna ingår i en lång tradition i Skandinavien av att förlöjliga och omyndigförklara personer som inte passar in i den skandinaviska "vitheten".

Det är alltså högst olika ämnen som behandlas i denna första avdelning av skillingtrycksantologin. I den andra delen är det själva trycksaken som står i fokus, till att börja med den viktiga förlagsverksamheten och försäljningen av skillingtrycken. Forskningsbibliotekarien vid Nationalbiblioteket Astrid Nora Ressem har tagit sig an detta stora och intressanta ämne och i hennes artikel möter vi både småhandlare som till nöds försörjde sig på försäljning av skillingtryck och storkrämare som öppnade egen handel med bok- och skillingtrycksförsäljning.

Även en svensk författare finns med i antologin, Karin Strand, chef för Svenskt visarkiv och författare till flera skrifter med skillingtryck som gemensam nämnare. Hon är också en av redaktörerna för denna antologi. Strands bidrag utgår från ett skillingtryck från 1697 innehållande en visa om ett tyskt massmord. Skillingtrycket är unikt så till vida att det har huvudrollen i en domstolsförhandling – själva skillingtrycket finns inhäftat i rannsaksprotokollet. Strand låter oss följa rättegången som detta skillingtryck har givit upphov till – en spännande läsning!

Litteraturvetaren Øystein Tvede har i sin artikel utnyttjat sin beläsenhet genom att framhålla de många litterära belägg om skillingtrycksförsäljning som döljer sig i norska författares alster. Framför allt hittar han många åsikter om kolportören som säljare av skillingtryck. Den artikeln följs av en konstnärlig blick på skillingtrycken. Åtskilliga tryck är nämligen illustrerade med träsnittsbilder, alltifrån små dekorativa blomsterkorgar till makabra mordillustrationer. Konsthistorikern Ingrid Lunnan Nødseth visar hur tradition och återbruk präglar tryckens bildsättning. I hennes synnerligen läsvärda analys av den absurda illustrationen "monsterfisken" avslöjar hon dess bruk och återbruk i olika tryck under flera århundraden. Den har sänt ut både religiösa och politiska signaler till skillingtryckspubliken på den europeiska kontinenten. I Gunnerusbiblioteket i Trondheim återfinns monsterfisken i ett tryck redan 1694.

Många av de skillingtryckssamlingar som återfinns i större arkiv och bibliotek har ursprungligen sammanförts av privata samlare. I Sverige, till exempel, skapade under 1800-talet George Stephens, forskare av brittisk härkomst, en stor samling av svenska skillingtryck som numera återfinns i Växjö bibliotek. Den största samlaren av böcker och tryck i Norge under 1800-talet, var juristen Thorvald Boeck, vars stora samling – däribland skillingtryck – så småningom hamnade i Gunnerusbiblioteket i Trondheim. Den brittiske forskaren i bokhistoria, Yuri Cowan, verksam i Trondheim, tar i sin artikel upp Thorvald Boecks samlargärning som en del av det europeiska intresset för antikvariskt boksamlande.

Sist i antologin har placerats en artikel av tre universitetsbibliotekarier i Bergen. De beskriver det viktiga arbetet med de fysiska trycken: bevarande, datering, digitalisering och webbpresentation.

Sammanfattningsvis kan sägas att antologin är imponerande i sin bredd och ett välkommet bidrag till den skandinaviska skillingtrycksforskningen. Så vitt jag kan bedöma är den också med sina olika ingångar till källmaterialet ett pionjärarbete inom norsk humaniora. Säkerligen kan den locka till mer interdisciplinär forskning med utgångspunkt i skillingtrycken.

Här bör också nämnas att parallellt med denna utgåva publiceras en annan antologi som är avsedd att komplettera ovanstående, nämligen *Arven fra skillingsvisene: Fra en sal på hospitalet til en sofa fra IKEA* (red: Siv Gøril Brandtzæg & Bjarne Markussen). ■

BOOK

Ballader, skæmt og skillingstryk

Fortællinger om dansk sanghistorie frem til 1900

Kirsten Sass Bak. Under medvirken af Lene Halskov Hansen.

Herning: Videncenter for sang. 2022.

INGRID ÅKESSON

Kirsten Sass Bak är en dansk sångforskare, tidigare verksam vid Århus universitet, som har stor kunskap om de folkliga sångtraditioner som är mer eller mindre gemensamma i de skandinaviska språkområdena. Hon har bland annat skrivit om folklig psalmsång och om medeltida ballader; dessutom om det danska fenomenet "fællessang", det gemensamma framförandet av komponerade sånger som kom att dominera sjungandet för människor i allmänhet i Danmark från tidigt 1800-tal till mitten av 1900-talet. I denna bok vänder hon sig, enligt förordet, till en läsekrets som i första hand känner till fællessangen, för att berätta om folkliga visstraditioner som både tidsmässigt föregår och existerar vid sidan av denna.

Sass Baks bok omfattar fyra avdelningar av mycket olika längd. Den första, som utgör ungefär halva boken, har rubriken "Balladen – den gamle folkevise" och utgör en genomgång av balladens ursprung, källmaterial, genrer, utövandepraxis med mera. Den andra behandlar på ett 25-tal sidor "Skæmteviser som tradisjon og synet på dem". Den tredje avdelningen på cirka 80 sidor är betitlad "Yngre viser" och tar upp olika aspekter (innehåll, källmaterial, förmedling) på flera olika visgenrer. En kort fjärde avdelning belyser Kingosången, en dansk folklig psalmsångstradition.

Både bokiteln och bokens indelning kräver en kommentar för en svensk läsekrets. Begreppet "ballad" är inte entydigt, inte ens när man syftar på den traditionella, episk-lyriska visformen med troligen medeltida rötter. 1800-talets ledande danska balladutgivare tillämpade en praxis där skämtvisor i balladform uteslöts, eftersom dessa vid den tiden inte ansågs uppfylla de kriterier som då ställdes på begreppet ballad – samt ansågs vara för grova för att utges. Begreppet ballad, i flera sammanhang synonymt med folkevise/folkvisa, har därmed i den tongivande utgåvan *Danmarks gamle Folkeviser* (DgF) kommit att i första hand omfatta *kæmpeviser*, *trylleviser*, *historiske viser* och *ridderviser*, vilka behandlas i bokens första avdelning. Dessa går i Danmark ibland under beteckningen DgF-ballader. Senare har skämtballaderna räknats till genren i hela Skandinavien, tillsammans med legendvisorna med kristna motiv. Samtliga grupper ingår i såväl katalogen *The Types of the Scandinavian Medieval Ballad* av Bengt R Jonsson med flera (1978) som i de svenska och norska vetenskapliga balladutgåvorna. I Sass Baks bok behandlas alltså skämtvisorna enligt äldre dansk praxis. Skillingstrycken i bokiteln tas upp som spridningsmedium för både de äldre balladerna och de yngre visorna.

Författaren framhåller i förordet att de olika sångområdena inte tidigare har behandlats i samma bok på danska. Hon betonar också den musikaliska sidan av sången – boken innehåller rikligt med sångtexter och noter – samt sammanhangen mellan muntligt och skriftligt, mellan samhällsklasser och tidsskikt. Huvudavdelningarna föregås av en prolog med författarens tankar om hur olika slags sång har uppstått och använts under mänsklighetens historia.

Avdelningen om ballader inleds med en översikt över genrens karakteristika, episka och lyriska drag, formelspråk, framförandemiljöer, tradering och källor. Skildringen är sammanfattande, med textexempel, och ligger i stort sett nära tidigare forskning, företrädd av Axel Olrik, Otto Holzapfel, Thorkild Knudsen med flera. Någon utveckling till senare forskning från hela det skandinaviska området hade kunnat öka textens aktualitet; enstaka boktitlar nämns men tas inte upp i diskussionen. Sass Bak bidrar dock med egna kloka reflektioner kring begrepp som "melodityp" och "version/variant". Det korta, illustrerade avsnittet om tolkningar av musikaliskt källmaterial är viktigt och kunde gärna ha fått svälla ut mera.

Två av kapitlen i den första avdelningen har författats av folkloristen och sångforskaren Lene Halskov Hansen. Det första av dem utgör en koncis men perspektivrik och nyanserad sammanfattning av det omstridda området "Balladernas alder, herkomst och tillblivelse". Författaren presenterar huvuddrag ur den danska och skandinaviska balladforskningens historia, inklusive ståndpunkter som efterhand har övergivits, fram till de olika teorier som senare decenniernas forskare har omfattat. På liknande sätt går Halskov Hansen i det andra av sina korta kapitel igenom frågeställningen huruvida man i Danmark har dansat kedjedans till balladsång, ett område som hon har specialstuderat, med slutsatsen att svaret beror på hur man tolkar olika källor.

I några följande avsnitt går Sass Bak igenom insamlingen av ballader i Danmark med fokus på 1800-talet. Utgångspunkten är dels det mönsterbildande insamlingsarbetet i andra europeiska länder, dels de *landboreformer* under 1700-talet som – i likhet med skiftesreformerna i Sverige – medförde stora förändringar även i landsbygdsbefolkningens kulturutövande. Författaren återkommer i ett kort avsnitt om de upptecknade sångerna till hur reformerna upplöste den gamla bystrukturen och bygemenskapen som naturlig miljö för musicerande och berättande, vilket försvagade balladtraditionen; även den inre missionens påverkan omnämns. Detta avsnitt hade gärna fått vara längre än en kort översikt, eftersom det mig veterligt inte har undersökts i någon större utsträckning hur skiftesreformerna kan ha påverkat musicerande i Skandinavien i relation till andra delar av Europa. Vidare presenteras och kommenteras de stora insamlarna och utgivarna: Nyerup, Grønland, Grundtvig, Tang Kristensen med flera. 1900-talets insamlare med bandspelare, där även intervjuer med sångarna finns med, nämns senare i boken.

I kapitlet "Balladens musikalske univers" redogör författaren för den diskussion av balladmelodier och deras uppbyggnad som har förts i Danmark, och sammanfattar i första hand Finn Mathiassens respektive Thorkild Knudsens tämligen komplicerade teorier och modeller för äldre tonalitet, illustrerade med notexempel. Nästa kapitel omfattar kommenterade exempel på ballader ur grupperna *kæmpeviser*, *trylleviser*, *historiske viser* och *riddervis* med texter och melodier. Bokens avdelning om DgF-balladen avslutas med en intressant analys av hur en enskild visa, "Moderen under mulde" (svensk titel "Styvmodern") har förändrats av en lång räckta – i just det här fallet kvinnliga – sångare från tiden kring 1600 fram till mitten av 1960-talet i Thorkild Knudsens och Carl Clausens inspelningar. I detta fall går skildringen alltså utöver tiden fram till 1900 som bokens undertitel markerar, vilket också gör den korta studien särskilt intressant.

Kapitlet om skämtvisor omfattar både skämtvisor i balladform och andra skämtvisor. Sass Bak framhåller, liksom andra som har behandlat ämnet, det

karnevaliska elementet i genren. Hon pekar också på de tre huvudområden som skämten rör sig inom: det groteska och överdrivna eller satiriska, det grova som har med kroppsutsändringar att göra samt det "osedliga" som rör sexuella handlingar. Skämtvisor i balladform karakteriseras av oftast långa nonsensomkväden som i sig kan gömma "fula" ord och dessutom bryter upp balladformen. I nyare visor förekommer ibland, liksom på andra skandinaviska språk, så kallade "snyderim", bedrägliga rim, där delar av texten antyder ett erotiskt innehåll men där rimord har bytts ut mot något neutralt (till exempel kan rimmet på ortnamnet Køge bytas ut från det förväntade "skøge" till "skønhed"). Kapitlet avslutas med text, noter och kommentar till fyra skämtballadvarianter samt en kommentar till det stora antalet melodier i durtonalitet.

Kapitlet om yngre visor rör traditionella visor som inte har balladform men som kan vara belagda så tidigt som 1500-talet och har sjungits fram till 1900-talet. Av Sass Baks skildring framgår att fokus på balladformen har varit starkare bland danska än till exempel svenska insamlare, så att de "nyare" visorna tycks ha dokumenterats i mindre utsträckning. Hon tar upp några viktiga visutgåvor. En är Grüner-Nielsens *Danske Viser fra Adelsvisebøger og Flyveblader 1530–1630* (1912–1915), som innehåller en rad olika visgener. En annan är Nyerups och Rasmussens *Udvalg af Danske Viser fra Midten af det 16. Aarhundrede til henimod Midten af det 18de, med Melodier* (1821), vilken var upplagd i avdelningar på ett sätt som bildade mönster för senare visutgåvor. En tredje samling är Sneedorff-Birchs *Danske Folkeviser og Melodier* (1837). Den sistnämnda utgivaren samlade in ett bredare spektrum av nyare visor, bland annat sjömansvisor. I kapitlet skildras också motsättningar och konflikter inom gruppen av folkmusikinsamlare, bland annat olika inställningar till den seglivade myten om medeltiden som en guldålder.

Sass Bak kommenterar de lyriska kärleksvisorna och deras stil samt de som hon benämner "hemska" visorna om mord, gengångare och övernaturliga väsen (något oväntat exemplifieras denna delgenre bland annat med en ballad, "Edward"/"Sven i rosegård"). Kapitlet fortsätter med en ganska detaljerad genomgång av två typer av källmaterial för de nyare visorna, nämligen skillingtryck och handskrivna visböcker. Avsnittet utgör en god introduktion till dessa båda medier, så vanligt förekommande även i Sverige. Skillingtrycken presenteras kronologiskt, deras form, funktion, illustrationer, melodi-hänvisningar samt typen av repertoar och deras växelverkan med muntlig tradition och handskrivna visböcker. Ett avsnitt behandlar vistryck från det slegsvigiska kriget 1848–50. Även de av vanliga människor handskrivna visböckerna får en god introduktion. Författaren betonar de sånghistoriska elementen i ett material som sträcker sig från andra hälften av 1700-talet till tidigt 1900-tal: ägarnas sociala ställning, repertoarens profil i enskilda böcker, vilka nya typer av visor som läggs till, samt gränsoområdet till den rent litterära visan. Kommentarer om melodierna (mestadels durartade) bygger dock på senare källor.

Bokens sista avdelning ägnas den folkliga psalmsången knuten till *Kingos Salmebog* från 1699. Folklig psalmsång med andra musikaliska drag (till exempel heterofoni) än kyrkosången finns, som författaren påpekar, i flera europeiska länder. Just denna tradition har haft starka rötter i en jylländsk väckelserörelse och har varit omstridd i samhället med samma typ av

argument som har brukats om den folkliga koralsången i Sverige: bristande enhetlighet i klangen, påstådd bristande koncentration på Ordet.

Ballader, skæmt og skillingstryk utgör inspirerande läsning även för en svensk visintresserad läsekrets, och det märks tydligt att Sass Bak äger stor och ingående kunskap om ämnet. Upplägget är dock lite ojämnt i strukturen och läsintrycket är inte helt lätt att sammanfatta; somliga intressanta aspekter, som den ovan nämnda om skiftesreformernas inverkan på människors musicerande, riskerar att drunkna i mängden av fakta. Undertitelns begränsning till tiden före 1900 följs inte helt, utan 1900-talets insamlare och ljudkällor kommenteras; detta är kunskapsmässigt en fördel men en smula förvirrande på struktur-nivån. Boken innehåller en utförlig litteraturlista med både äldre och nyare verk. Danska författare överväger; nyare litteratur på skandinaviska språk eller engelska inom bokens områden förekommer mycket sparsamt, vilket är lite synd, då Sass Bak ofta framhåller att visgenrerna finns även utanför Danmark. Författarens hemvist är just sånghistoria – därmed saknas i stort sett teoretiska begrepp från till exempel musiketnologi. Inte minst beträffande balladen, vilken som Sass Bak också påpekar är en gränsöverskridande europeisk genre, saknar jag i viss mån en vidare utblick, ut över Danmarks gränser, med skandinaviska och andra europeiska referensramar och inslag från en senare tidsperiod. Till exempel skulle den refererade danska forskningen kring balladmelodier ha kunnat kompletteras med referenser till den litteratur om folkmusikalisk tonalitet som har producerats i olika skandinaviska länder under de senaste decennierna.

Emellertid har författarens ambition nog främst varit att sammanfatta och kommentera dansk, och i viss mån äldre, forskning, samt att göra denna mera tillgänglig för dagens danska läsare. Det målet har självklart sitt eget värde – detta är den första bok som omfattar så många olika slag av vissång och som vänder sig till en läsekrets som inte känner till de traditionella visorna. Sass Baks kommentarer och reflektioner, byggda på hennes egen långa forskargärning, utgör guldgrubba som jag gärna skulle se ytterligare utvecklade. Ett värdefullt inslag är att hon hela tiden betonar melodierna och den sjungna visan. Sass Bak skriver dessutom på ett levande sätt som drar in läsaren i den berättelse om dansk sånghistoria som är bokens undertitel. Skildringen innehåller en mängd idéer och uppslag som lockar till vidare undersökningar. ■